

Sasko-lauenburští vévodové jako příklad aristokracie v Čechách 17. století¹⁾

Michal VOKURKA

Abstract: *Julius Henry, Duke of Saxe-Lauenburg was among those who obtained a dominion in Bohemia during the Thirty Years' War. He and his son belong to the richest aristocrats in the land what was reflected in their representation and building activity. This paper is trying to introduce some interesting moments to motivate further research about this family which should be included in the early modern aristocracy discussion.*

Key words: Dukes of Saxe-Lauenburg; Aristocracy; the Thirty Years' War; Gardens; Ostrov; Zákupy

Strukturálním proměnám šlechty českých zemí v první polovině 17. století již bylo věnováno nemálo pozornosti.²⁾ Další studie se zaměřily na příbuzná témata, jakými jsou otázky týkající se konfiskací a konverzí. Mnoho rodů, které v tomto období zažily svůj vzestup do nejvyšších pater tuzemské aristokracie, se těší soustavnému zájmu badatelů.³⁾ Kromě reprezentačních, kariérních a sňatkových strategií se zkoumá také rodová paměť a v případě rodin z cizích zemí i kontakty mezi novým a původním prostředím.⁴⁾ To vše viděno na pozadí třicetileté války se všemi jejími dopady poskytuje neobyčejně zajímavé podněty pro další zkoumání. Poměrně logicky k osobám, které zaznamenaly kariérní a společenský vzestup, náleží vojáci. Z geografického pohledu se potom největší změny v Čechách soustředily do pásu kopírujícího severní zemskou hranici od západu na východ čili do oblasti blízko luteránského Saska a Slezska, kde potkáváme největší zastoupení nové šlechty (tj. té, která dosud nebyla usazena v Čechách, případně nově vstupuje do šlechtického stavu).⁵⁾ Jedním z rodů, který se takto dostal do Čech, jsou i sasko-lauenburští vévodové. Než však představím Julia Jindřicha (1586–1665), který se v Čechách usadil, a jeho syna, generála Julia Františka, pokusím se přiblížit situaci celého rodu v první polovině 17. století. Jedním z hlavních cílů studie je poukázat na činnost tohoto rodu jak v regionálních souvislostech, tak v kontextu říšském. Konečně, jedná se o jeden

1) Tento text vznikl v rámci Vnitřního grantu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, FF/VG/2017/74.

2) Z obecnějších Josef POLIŠENSKÝ – Frederick SNIDER, *Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století*, Československý časopis historický 20 (70), č. 4, 1972, s. 515–526; Petr ČORNEJ, *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1, 1976, s. 165–194; Ondřej FELCMAN, *Majetkové poměry feudální třídy v druhé polovině 17. století, tamtéž*, s. 195–228. Nověji Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006.

3) Ze základních např. Jiří HRBEK, *Barokní Valdštejnové v Čechách 1640–1740*, Praha 2013; Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien 1999; Tomáš KNOZ, *Liechtensteinové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století*, in: Emil Kordiovský (red.), *Město Valtice, Břeclav 2001*, s. 301–315; Anna KUBÍKOVÁ, *Eggenberkové. Z bankéřské lavice na knížecí stolec*, Praha 2016; Ludmila OURODOVÁ-HRONKOVÁ, *Schwarzenbergové 1615–1789*, České Budějovice 2009.

4) Ve vztahu k Francii stojí za pozornost časopis Dějiny a současnost 36, č. 11, 2013 s tématem Francouzská šlechta v zemích Koruny české. K německým zemím např. Ronald G. ASCH – Václav BŮŽEK – Volker TRUGENBERGER (Hg.), *Adel in Südwestdeutschland und Böhmen 1450–1850*, Stuttgart 2013.

5) P. ČORNEJ, *Vliv*, s. 182.

z nemnoha knížecích rodů, který v Čechách sídlil a není historiografií příliš reflektován.^{6]} Cílem studie rozhodně není uspokojivě odpovědět na všechny předkládané otázky spojené s činností rodu; spíše půjde o předestření témat a možností dalšího výzkumu. Za úspěch bych považoval reflexi tohoto rodu mezi historiky i mimo tradiční kontext zahrady v Ostrově, který bohužel zastihuje vše ostatní kolem sasko-lauenburských vévodů.

Příčiny příchodu cizí šlechty do Čech je potřeba hledat nejen uvnitř království, ale také v zemích, odkud tyto osoby pocházely. Je vhodné se ptát, jakou perspektivu měly ve své vlasti, co je mohlo držet doma a co je naopak přimělo k odchodu. V případě sasko-lauenburského vévodství se jako vysvětlení nabízí nepoměr mezi velikostí země, která patřila k nejmenším v Říši, a počtem mužských příslušníků vládnoucího rodu. František II., jenž vládl v letech 1581 až 1619, zplodil ve dvou manželstvích 21 dětí, z nichž 10 chlapců a 6 dívek zemřelo až po dosažení třicátého roku života.^{7]} Vzhledem k omezeným ekonomickým možnostem nemohl otec své potomky zajistit úměrně rodové prestiži, což ho stavělo do nezáviděníhodné situace. Většina jeho synů hledala uplatnění v evropských armádách podobně jako kdysi on, což jim umožnilo dosáhnout postavení úměrného jejich urozenosti a získat životní zkušenosti.^{8]}

Z prvního manželství s Markétou Pomořanskou (1553–1581) měl František II. dvě dcery a čtyři syny.^{9]} Obě dcery zůstaly neprovdány a v odborné literatuře o nich není zmínka. Ze synů se dva dožili dospělosti. Zatímco o prvorozeném Augustovi (1577–1656), který se roku 1619 ujal vlády, máme dost informací, o mladším Filipovi (1578–1605) víme pramálo.^{10]} Zato synové z druhého manželství o sobě dali vědět od Anglie po Uhry a od Švédska po Itálii. Druhý sňatek uzavřel František II. s Marií (1566–1626), dcerou vévody brunšvicko-wolfenbüttelského, a to v roce 1582 ve Wolfenbüttelu, kde se o dva roky později narodil i Julius Jindřich.^{11]}

6] K roku 1741 mělo být v Čechách 14 knížat. Zdeněk HOJDA – Mojmír HORYNA, *Zámek a palác. Barokní aristokracie v čase proměn*, in: Vít Vlnas (red.), *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 341–346.

7] <https://histfam.familysearch.org/getperson.php?personID=I50333 & tree=EuropeRoyalNobleHous> [1. 11. 2017].

8] Ačkoliv byl František II. protestant, účastnil se v habsburských službách bojů v Nizozemí a Uhrách. Peter KOBBE, *Geschichte und Landesbeschreibung des Herzogtums Lauenburg*, Theil 1–3, Altona 1837; zde Theil 2, s. 406. K vojenským kariérám Vítězslav PRCHAL, *Společensví hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550–1750*, Praha 2015, s. 256–258; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 440–464.

9] Markéta byla dcerou vévody Filipa I. z Pomořanska-Wolgastu (1515–1560) a s Františkem II. měli potomky Marii (1576–1625), Augusta (1577–1656), Filipa (1578–1605), Kateřinu Uršulu (1580–1611) a dva syny z let 1580 a 1581, kteří zemřeli ještě před křtem. Jejich matka Markéta zemřela 7. 9. 1581, den po porodu posledního syna, který zesnul krátce po ní.

10] Velmi zajímavá a dosud nevytěžená je Augustova korespondence s jeho hejtmanem Joachimem Wernerem von Wittorff z doby třicetileté války s těžištěm na počátku 30. let 17. století. August se snažil zachovat neutralitu po celou dobu války, což s sebou neslo značné ústupky procházejícím vojskům. Nicméně válečné škody zde nebyly odlišné od okolních oblastí. Kreisarchiv Ratzeburg, Abt. 10, Ritter- und Landschaft, Nr. 874, Herzog August an Joachim Werner von Wittort.

11] Z tohoto manželství vzešli František Julius (1584–1634), Julius Jindřich (1586–1665), Arnošt Ludvík (1587–1620), Hedvika Sibyla (1588–1635), Juliana (1589–1630), Sabina Kateřina (1591–1591), Jáchym Zikmund (1593–1629), František Karel (1594–1660), Rudolf Maxmilián (1596–1647), Hedvika Marie (1597–1644), František Albrecht (1598–1642), Jan Jiří (1600–1601), Sofie Hedvika (1601–1660) a František Jindřich (1604–1658). Dcery se až na jednu podařilo po Františkově smrti poměrně dobře provdat. Je velice pravděpodobné, že na tyto sňatky měli velký vliv bratři provdávaných, kteří tou dobou dosáhli zlepšení svého postavení, a tudíž i určité prestiže pro svůj rod. Viz P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 2, s. 409–420. František II. nejspíše nebyl s to své dcery opatřit dostatečným věnem. Avšak jeho předchůdci, přestože na tom také nebyli ekonomicky nejlépe, si dokázali udržovat příbuzenské vztahy s dobře postavenými rody a dynastiemi. Byli spřízněni nejen s kurfiřtskými

Minimálně prvním šesti synům Františka II. a Marie Brunšvicko-Wolfenbüttelské se dostalo kvalitního protestantského vzdělání na Collegiu illustre v Tübingenu.^{12]} Po ukončení studií čekala mladé pány nejspíše i kavalířská cesta, ale v literatuře je zmínována jen cesta Julia Jindřicha s Arnoštem Ludvíkem do Anglie, které v případě Julia Jindřicha ještě předcházela pobyt v Rouen.^{13]} Jak vyplývá z výše zmíněné smlouvy (viz pozn. 11), setrvání na rodových statcích by bylo značně omezující, čímž byli mladí vévodové nuceni vybudovat si svou kariéru v cizích službách. Kromě Julia Jindřicha stojí za pozornost počinání Františka Julia (1584–1634), Františka Karla (1594–1660), Rudolfa Maxmiliána (1596–1647), Františka Albrechta (1598–1642) a Františka Jindřicha (1604–1658).^{14]}

První informace o uplatnění některých bratrů se nám dostává v souvislosti s válkou ve Furlánsku. Všechny pět sledovaných bratrů totiž hledalo svou příležitost v armádě. Když v roce 1617 bojoval Ferdinand Štýrský proti Benátkám, byl v jeho službách jako plukovník Julius Jindřich Sasko-Lauenburský, jehož podplukovníkem byl jeho mladší bratr Rudolf Maxmilián. Bojovali tak spolu proti Františku Karlovi Sasko-Lauenburskému, který se tou dobou snažil uplatnit jako voják na straně Benátek. Zatímco Julius Jindřich a Rudolf Maxmilián zůstali věrni císaři, zkusil později František Karel štěstí v Savojsku pod velením Petra Arnošta II. z Mansfeldu.^{15]} Jistě nepřekvapí, že v bitvě na Bílé hoře došlo k dalšímu setkání/střetnutí těchto bratrů, přičemž počet důstojníků habsburské strany ještě rozšířil František Albrecht, který tehdy začínal jako podplukovník v pluku Julia Jindřicha.^{16]}

Nejpozději v následujícím roce (tedy 1621) se do válečného dění zapojil i František Julius, a to nejprve v Horní Falci pod velením Mansfelda, načež se stal císařským komorníkem^{17]} a nejpozději na počátku třicátých let konvertoval ke katolictví.^{18]} Roku

a knížecími rody v Říši, ale rovněž s panovnickými Švédska, Dánska a Polska. Viz František STELLNER – Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA, *Encyklopedie knížecích rodů země Koruny české*, Praha 2001, s. 219–220. Domnívám se, že pokračování v tradici dobrého provdávání je zásluhou Marie Brunšvicko-Wolfenbüttelské a jejích synů. Ostatně, s každou provdanou dívkou se zvyšovala jak rodová prestiž, tak roční renta, již podle smlouvy vyplácel vládnoucí vévoda August svým bratrům. Podle smlouvy z 4. října 1619 náležela každému z bratrů jedna ves s poplužním dvorem a 2 500 zlatých ročně z výnosů spravovaných Augustem. Dále smlouva nařizuje, že pokud by chtěl někdo z mladších bratrů pobývat na Augustových statcích, nechť tak nečiní déle než osm dní, přičemž celý jeho doprovod má čítat maximálně dvanáct koní. Roční deputát se postupně zvyšoval s tím, jak ubývalo členů rodu s nárokem na podíl. Landesarchiv Schleswig, Abt. 210, Lauenburgische Regierung zu Ratzeburg, Nr. 98., Erbvergleich der Brüder [...] von Sachsen, Engern und Westphalen.

12] František Julius, Julius Jindřich a Arnošt Ludvík studovali v Tübingenu od r. 1602, jejich bratři Jáchym Zikmund, František Karel a Rudolf Maxmilián od r. 1607. Viz Christian Friedrich SATTLER, *Historische Beschreibung des Herzogthums Württemberg*, Stuttgart 1752, s. 38. O studiu nejmladších dvou (Františka Albrechta a Františka Jindřicha) jsem nenašel zmínky, ale lze u nich předpokládat podobné vzdělání.

13] Hans-Georg KAACK, *Sachsen-Lauenburg und Böhmen. Die Welfen und das Herzogtum Lauenburg*, Ratzeburg 1989, s. 42.

14] O Arnoštu Ludvíkovi (1587–1620) víme jen, že se stal obětí loupežné vraždy nedaleko Lince. O Jáchymu Zikmundovi (1593–1629) toho víme ještě méně. H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 42. Nejstarší August se naplno věnoval péči o vévodství.

15] Johann Samuel ERSCH – Johann Gottfried GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge*, Band 48, Leipzig 1848, s. 94n.

16] Olivier CHALINE, *Bílá Hora*, Praha 2013, s. 148. Zdráhám se věřit Chalinovu tvrzení, že všichni bratři na habsburské straně byli katolíky. Zejména v případě Františka Albrechta není situace jasná. Srov. Neue Deutsche Biographie (dále jako NDB) – Franz Albrecht von Sachsen-Lauenburg: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz52969.html#ndbcontent> [1. 11. 2017].

17] J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Band 48, s. 99.

18] Petr MATĚA, *Wandlungen des böhmischen Adels im 17. Jahrhundert und der Aufstieg des Hauses Sachsen-*

1623 vstoupil do císařských služeb i František Karel, který ještě předtím stačil s unijními vojáky vydrancovat neutrální území svého nevlastního bratra Augusta. U císařských však nevydržel déle než dva roky a již roku 1625 se objevil ve službách dánských.^{19]} Snaha uchytit se na straně císaře asi souvisí s rostoucím úspěchem Julia Jindřicha (levně získaná panství) a Valdštejna, jehož armáda získávala v Říši převahu. Polepšil si i František Albrecht, který se po pěti letech ve Valdštejnově armádě dočkal vlastních pluků – dvou pluků lehké jízdy a jednoho pěšího.^{20]} Plukovnícké hodnosti se dočkal i Rudolf Maxmilián, jehož povýšení patrně souviselo s konverzí ke katolictví. Výsledkem bylo, že tři sasko-lauenburští bratři sloužící v císařské armádě se stali majiteli sedmi pluků.^{21]}

Smrt Marie Brunšvicko-Lüneburské roku 1626 přiměla bratry navázat kontakt s nejstarším Augustem. Jádrem korespondence byly požadavky na úpravu smluv mezi bratry, neboť smrtí matky se uvolnilo nemalé množství peněz.^{22]}

V roce 1627 v císařských službách působili kromě Julia Jindřicha i František Albrecht, Rudolf Maxmilián a opětovně též František Karel, jenž v dánských službách nevydržel dlouho.^{23]} Velké změny s sebou přinesl švédský vstup do války roku 1630, kdy se František Karel a František Jindřich přidali ke Gustavu II. Adolfovi. Zatímco první dohlížel na verbování v Lübecku, ten druhý postavil vlastní pluk pod Banérovým velením.^{24]} O rok později máme zprávu o tom, že František Julius spolu s Juliem Jindřichem jednali jako císařští vyslanci v Drážďanech,^{25]} což naznačuje, že František Julius tou dobou už nějaký čas v císařských službách byl, když byl pověřen tímto citlivým úkolem. Blízký vztah k saským kurfiřtům si Julius Jindřich udržel až do své smrti.^{26]}

Rok 1631 byl důležitý i pro Františka Albrechta, kterého nejprve v létě jmenoval Ferdinand II. generálstrážmistrem, ale už v prosinci ho z této pozice odvolal navrátilivší se Valdštejn. Nelze se tedy divit, když ho v bitvě u Lützenu nalézáme mezi Švédy. Smrt Gustava II. Adolfa v této bitvě ale zapůsobila jako další impulz ke změně stran,^{27]} a tak jak František Albrecht, tak i do té doby švédský plukovník František Karel odešli hledat štěstí do Drážďan. Zatímco o mladším Františku Karlovi nějakou dobu není zpráv, byl

Lauenburg in Böhmen, in: Annemarie Röder – Michael Wenger (Hg.), *Barockes Erbe: Markgräfin Sibylla Augusta von Baden-Baden und ihre böhmische Heimat*, Stuttgart 2010, s. 14.

19] J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Band 48, s. 94.

20] Hans-Georg KAACK, *Die Herzöge Julius Heinrich und Franz Albrecht als kaiserlich Bestallte seit 1617*, in: Eckhardt Opitz (Hg.), *Krieg und Frieden im Herzogtum Lauenburg und in seinen Nachbarterritorien vom Mittelalter bis zum Ende des Kalten Krieges*, Bochum 2000, s. 139–174. Též NDB (jako pozn. 17).

21] Nutno dodat, že Rudolf Maxmilián z armády koncem 20. let odešel. P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 10.

22] Každému z dědiců se zvýšil roční příjem o 600 zl. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Band 48, s. 95.

23] Co touto dobou dělali František Julius, který předtím působil na protestantské straně, a František Jindřich, se mi nepodařilo dohledat.

24] Starším bádáním je František Julius považován za nejlepšího vojáka mezi svými bratry. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Band 48, s. 93.

25] Tamtéž, s. 98.

26] Katrin KELLER, „*Alhier an dem kayserlichen hofe ist wenig neues vorgefallen, welches zu berichten der importanz were...*“, *Verbindungen zwischen den Residenzen Wien und Dresden im 17. Jahrhundert*, in: Werner Paravicini – Jörg Wettlaufer (Hg.), *Vorbild, Austausch, Konkurrenz. Höfe und Residenzen in der gegenseitigen Wahrnehmung* (Residenzenforschung 23), Ostfildern 2010, S. 137–155.

27] Ačkoliv se František Albrecht během bitvy pohyboval v bezprostřední blízkosti Gustava Adolfa, nebyla mu udělena žádná vojenská hodnost, neboť si u švédských důstojníků nezískal dostatečnou důvěru. Pravděpodobně prostě jen tvořil králův doprovod. Jörg-Georg FINDEISEN, *Gustav II. Adolf von Schweden. Der Eroberer aus dem Norden*, Graz – Wien – Köln 1996, s. 16–21.

František Albrecht jmenován saským polním maršálem.^{28]} Z této pozice vedl i jednání s Bernardem Výmarským a Albrechtem z Valdštejna,^{29]} což se mu stalo osudným, neboť byl v únoru 1634 zatčen císařskými oddíly, když jel do Chebu jednat s Valdštejnem, netuše, že generalissimus je již mrtvý. Věznění kvůli podezření ze zrady neunikli ani Julius Jindřich a diplomat František Julius.

Je pozoruhodné, že v následujících letech již bratři v podstatě neměnili strany. Méně výrazný František Jindřich zůstal ve službách Švédska, podobně jako Rudolf Maxmilián setrval na straně císaře až do své smrti roku 1647, avšak nikoli už jako voják. František Karel až do roku 1637 působil jako saský diplomat, přičemž se spolu s Juliem Jindřichem (jehož pověřil Ferdinand III.) snažil přimět Švédy k uzavření separátního míru s císařem a přerušení spolupráce s Francií. Toto úsilí však nevedlo ke zdárnému cíli. Jediný František Karel přešel po roce 1637 od saského kurfiřta do služeb císaře a nejspíše se držel stranou vojensko-politického dění.^{30]} Výrazně se naopak projevil František Albrecht, který se k aktivní kariéře pod Arnimovým velením vrátil roku 1639. Po Arnimově smrti roku 1641 byl jmenován císařským polním maršálem a pověřen vedením společných sasko-císařských oddílů ve Slezsku proti Švédům. O rok později byl vážně raněn v bitvě u Svídnice a několik dní poté zemřel ve švédském zajetí. Není bez zajímavosti, že pro Švédy se jednalo o významného zajatce, neboť byl podezříván ze zabití Gustava Adolfa.^{31]}

Pokud do třicetileté války zasahoval i August, byla to vždy jen obranná reakce na chování vojska, které se pohybovalo na neutrálním lauenburském území. Se svými nevlastními bratry neměl nejlepší vztahy. Především František Karel mu způsobil značné škody, když se nechal se svým švédským oddílem obklíčit Pappenheimem v rezidenčním městě Ratzeburg.^{32]} Jinak do kontaktu se svými bratry přicházel především v rámci majetkových tahanic.

Přestože se bratři střídali ve službách různých vojevůdců a států, nelze si nevšimnout stálého postavení, které si vybudoval Julius Jindřich na císařské straně a které v průběhu války využili hned čtyři jeho sourozenci jako záchytný bod pro svou další kariéru. Shodou okolností tito čtyři vévodové v císařských službách během války i zemřeli. Oproti tomu František Jindřich zůstal věrný Švédsku od jeho vstupu do války roku 1630.^{33]} Pozornosti by neměl uniknout ani fakt, že kromě setkávání se na bojištích

28] NDB (jako pozn. 17). Fritz REDLICH, *The German Military Enterpriser and his Work Force. A study in European Economic and Social History*, Volume 1, Wiesbaden 1964, s. 187.

29] Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978, s. 444. Ačkoliv Janáček píše, že Arnim za sebe na jednání poslal Františka Albrechta ze znechucení Valdštejnem, je dost možné, že byly i jiné důvody – viz níže.

30] Za svou druhou manželku pojal Kateřinu Braniborskou (1602–1644), vdovu po Gabrielu Bethlenovi. Ta byla v letech 1629–1630 sedmihradskou regentkou. Kromě toho je také zmiňována jako milenkyně Ladislava Veleny ze Žerotína a Štefana Csákyho. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Band 48, s. 96. Třetí manželkou mu byla Kristýna Alžběta z Meggau, která po manželově smrti žila nějaký čas u Julia Jindřicha. Katrin KELLER – Alessandro CATALANO (Hg.), *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, Band 1–7, Wien 2010; zde Band 6, od s. 876 dále. Zatímco všechna tři manželství zůstala bezdětná, byl František Karel otcem pěti nemanželských potomků, kteří používali přídomku von Sachsen-Lauenburg-Rautenkranz.

31] P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 10. J.-P. FINDEISEN, *Gustav II. Adolf*, s. 16–21. V této knize se prověřuje otázka, zda František Albrecht byl vrahem Gustava II. Adolfa, či nikoliv. Autor však s přihlédnutím k závěrům zprávy o ohledání těla uzavírá, že vina sasko-lauenburského vévody na králově smrti je téměř vyloučena. Pravděpodobně za smrti Gustava Adolfa stáli Piccolominiho kyrysníci.

32] Spolu s Lauenburgem to byla jediná dvě města ve vévodství. Ratzeburg díky své poloze na ostrově uprostřed jezera nabízel dobrý úkryt. P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 11n.

33] Jeho sídlem byl Franzhagen (asi 10 kilometrů severně od Lauenburgu), kde vybudoval zámek se zahradou

se bratři vídali i u diplomatických jednání a udržovali spolu korespondenci.^{34]} Kromě činnosti vojensko-politické se bratři věnovali i podpoře literatury jako členové *Fruchtbringende Gesellschaft*,^{35]} která – obdobně jako v případě francouzštiny známější *Académie française* založená roku 1635 – měla za cíl kultivaci německého jazyka. Z námi sledovaných bratrů se stali členy společnosti všichni až na Františka Julia, který zemřel již v roce 1634. Jako první se členem společnosti stal František Albrecht v roce 1629 (č. 194, jm. *Der Weiße*), posledním byl Julius Jindřich o osm let později (č. 311, jm. *Der Glückhafte*).^{36]}

Jak známo, podpora válek a umění nejsou neslučitelné či neobvyklé. Stejně tak není nic výjimečného, že protestant František Karel se nezdráhal sloužit císaři, obdobně jako František Albrecht, který s největší pravděpodobností zůstal též věrný svému původnímu vyznání. To, že František Julius a Rudolf Maxmilián konvertovali, jen podtrhává jejich odhodlání budovat úspěšnou kariéru, přičemž ale kariéra nemusela být jediným motivem konverze.^{37]} Pozoruhodné je to, že bratři byli ve svém počínání značně úspěšní. Jen v období bezprostředně po Valdštejnově zavraždění došlo k situaci, kdy byla jejich pozice ohrožena, avšak veškerá podezření se ukázala být neopodstatněná. Jediné, co se nakonec bratrům nepovedlo, bylo udržení početnosti rodu, neboť právoplatné dospělé mužské potomky, kteří přežili svého otce, měl jen Julius Jindřich.^{38]}

Julius Jindřich

Po ukončení studií se Julius Jindřich vydal na kavalírskou cestu (1605–1607), jejíž hlavní součástí byl studijní pobyt v Rouenu. Avšak například roku 1606 cestoval spolu s matkou,

s vodními plochami, a kde také v roce 1658 zemřel. Adrian von BUTTLAR – Margita M. MEYER, *Historische Gärten in Schleswig-Holstein*, Heide 1996, s. 371.

34] Část je dochována v LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 111, Korrespondenz des Herzogs August mit seinen Brüdern. Dále v Národním archivu Praha, Administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné, karton 374, Korespondence sasko-lauenburského vévody Julia Heinricha s úředníky administrace a různými osobami. Předpokládat lze existenci dalších dopisů v jiných archivech.

35] Jde o jazykovou společnost, jakési učené sdružení vzdělanců a podporovatelů vědy a umění pro zušlechťování a rozvíjení německého jazyka. Vznikla ve Výmaru kolem tamních protestantských knížat již v roce 1617 a fungovala do roku 1680; od svého založení měla asi 890 členů. Každý člen měl své pořadové číslo, symbolické jméno, symbolickou květinu a motto. Tyto snahy jsou charakteristické pro protestantskou část Německa. O něco později (1644) vznikla ještě v Norimberku podobná organizace s názvem *Pegnesischer Blumenorden*, která funguje nepřetržitě dodnes, a to oproti *Fruchtbringende Gesellschaft*, která byla obnovena k třístému devadesátému výročí svého založení. Hagen SCHULTZE, *Národ a stát v evropských dějinách*, Praha 2003, s. 132. K *Neue Fruchtbringende Gesellschaft* viz: <http://www.fruchtbringende-gesellschaft.de> [1. 11. 2017].

36] Základní literaturou k *Fruchtbringende Gesellschaft* je dnes Martin BIRCHER, *Im Garten der Palme. Katalog einer Sammlung von Dokumenten zur Wirksamkeit der Fruchtbringenden Gesellschaft mit Beigabe eines Ausstellungskataloges*, Wiesbaden 1998; Klaus CONERMANN, *Die Mitglieder der Fruchtbringenden Gesellschaft 1617–1650. 527 Biographien, Transkriptionen aller handschriftlichen Eintragungen und Kommentare zu den Abbildungen und Texten im Köthener Gesellschaftsbuch*, Weinheim 1985. Dále existují i webové stránky s databází původních členů: <http://www.die-fruchtbringende-gesellschaft.de> [1. 11. 2017]. Dnešním dědictvím této společnosti je mimo jiné skvěle vybavená Herzog August Bibliothek ve Wolfenbüttelu.

37] O konverzích především Thomas WINKELBAUER, *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*, Český časopis historický 98, 2000, č. 3, s. 476–540; též, *Kariériste, nebo zbožní mužové? Konvertité ze šlechtických kruhů v českých a rakouských zemích kolem roku 1600*, in: Eliška Fučíková – Ladislav Čepička (red.): *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?*, Praha 2007, s. 62–69. Autor rozlišuje dva základní typy konverzí: vnější, z oportunistických důvodů, a opravdovou, tedy z vnitřních pohnutek. Rovněž si všímá i toho, zda ke konverzi došlo náhle, či na základě dlouhodobého vývoje.

38] František Jindřich měl syna, který ho přežil o dva roky, ale zemřel ve věku nedožitých jedenácti let.

bratry Františkem Juliem a Arnoštem Ludvíkem a ještě jednou ze sester do Štrasburku.^{39]} Roky 1608–1609 trávil s Arnoštem Ludvíkem v Anglii, přičemž po návratu na kontinent strávil několik let na dvorech různých říšských knížat. V letech 1611–1615 působil na dvoře a v armádě švédských králů, což lze bezpečně označit za počátek jeho vojenské kariéry.^{40]} Jako plukovník byl pověřen naverbováním tří praporů jízdy čítajících dohromady 500 mužů, přičemž je výslovně uvedeno, že verbování se má odehrávat v dolnoněmeckých oblastech.^{41]} Starší literatura popis profesní dráhy Julia Jindřicha zahajuje zmínkou o možné církevní kariéře.^{42]} Údajně se o něm mělo uvažovat jako o kandidátovi na místo osnabruckého biskupa,^{43]} což se dává do souvislosti s jeho konverzí.^{44]} Avšak pokud mladý vévoda o kariéře v církevním úřadu přece jen uvažoval, rozhodně kvůli tomu nebylo nutné konvertovat. Novější bádání se odůvodněně přiklání ke konverzi na přelomu let 1617 a 1618, tedy až po určitém etablování v armádním prostředí.^{45]} V císařské armádě působil Julius Jindřich od roku 1616 jako plukovník infanterie. Následující rok zasáhl do furlánské války, kde se pravděpodobně poprvé setkal s Albrechtem z Valdštejna.^{46]} Léto 1617 strávil vévoda v Čechách. 20. června vykonal audienci u císaře Matyáše a o pár dní později se jako jeho doprovod zúčastnil korunovace Ferdinanda Štýrského českým králem. V červenci byl potom několikrát hostem u Adama ml. z Valdštejna, a to nejen v jeho pražském domě, ale i na jeho sídle v Lovosicích.^{47]} V září opět doprovázel císaře, tentokrát při cestě do Drážďan.^{48]}

Adam ml. z Valdštejna se mi jeví jako stěžejní osoba, která pomohla vévodovi zorientovat se v českém prostředí a možná i u drážďanského dvora. Od roku 1632 pak tuto úlohu plnila jeho třetí žena a její rodiče, jimiž byli nejvyšší lovčí Vilém ml. z Lobkovic a zakladatelka pražské Lorety Kateřina Benigna.^{49]}

V následujícím roce verboval vévoda vlastní pěší pluk a kompanii kyrysníků, která se během dvou let rozrosla v regiment. Toto vojsko s podplukovníky Františkem Albrechtem a Rudolfem Maxmiliánem následně bojovalo proti českým stavům a jednotkám Gábora Bethlena v Uhrách a Dolních Rakousích.^{50]} Kromě působnosti na vojensko-politickém poli se Julius Jindřich profilel i jako dobrý katolík, když se roku 1619 spolu

39] J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Bd. 48, s. 98.

40] LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 63, Personalia des Herzogs Julius Heinrich, f. 2.

41] NA Praha, ATS – společné, karton 709, Pohledávky sasko-lauenburského vévody Julia Heinricha za službu ve švédské armádě.

42] P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 56. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 364. H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 42.

43] Osnabrück byl sekularizovaným biskupstvím, ve kterém se střídali katolický a luteránský biskup. K Osnabrucku jako rezidenci viz Susanne TAUSS – Joachim HERRMANN (Hg.), *Herrschen – Leben – Repräsentieren. Residenzen im Fürstbistum Osnabrück 1600–1800*, Regensburg 2014.

44] Rok konverze je další neznámou v životě Julia Jindřicha. Peter Kobbe ji klade do období „frühe Jugend“. P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 56.

45] P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 9. Zcela souhlasím s Maťovou domněnkou o konverzi v letech 1617 či 1618. Rovněž vylučuji konverzi po 8. březnu 1619, kdy byl založen *Orden der Empfängniß Maria* (viz další text).

46] I zde velel vévoda pěšímu pluku. LA Schleswig, Personalia des Herzogs Julius Heinrich, Abt. 210, Nr. 63, f. 10.

47] Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (ed.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 269–271. V deníku je zmínka o třech návštěvách mezi 15. a 28. červencem, přičemž prostřední návštěvě z 22. července byl přítomen i Jan Oldřich z Eggenberku.

48] P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 9. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 364.

49] Vilém ml. si setkání s Juliem Jindřichem zapisoval do deníku, dnes uloženém v Roudnické lobkowiczské knihovně v Nelahozevsi, sign. VII Ad 11. Deník je dochovaný pro rok 1636.

50] P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 56.

s císařem Matyášem, vévodou de Nevers a hrabětem z Althannu podílel na založení řádu *Orden der Empfängniß Maria*.^{51]} Krátce poté ale Matyáš zemřel a sasko-lauenburský vévoda zaznamenal další společenský vzestup, neboť byl jmenován komorníkem a tajným radou nového císaře. To se ovšem nevyplulo s vojenskou kariérou, ve které Julius Jindřich pokračoval. Ještě v listopadu 1619 byl připraven bránit se svým plukem Vídeň proti Bethlenovi, ale po pominutí nebezpečí byl vévoda vyslán na diplomatickou misi do Hornosaského a Dolnosaského kraje a také za dánským králem, aby spolu s říšským dvorským radou Hieronymem von Elvern před protestantskými suverény obhájili Ferdinandův postup proti českým stavům.^{52]}

Z diplomatické mise se vévoda brzy vrátil a mohl se tak dál aktivně podílet na vojenských akcích včetně bitvy na Bílé hoře, kde po jeho boku bojovali bratři Rudolf Maxmilián a František Albrecht, zatímco na straně protivníka bychom našli Františka Karla. Vlastní velení pluku, který náležel ke sborům pod velením generála Buquoye, nechával zřejmě Julius Jindřich na jistém Johannu Loisselovi, případně na Johannu von Mörderovi.^{53]} Po skončení boje navštívil vévoda císařského zajeatce Kristiána ml. z Anhaltu, který vzpomíná na návštěvu takto: „Když už bylo známo, kdo jsem, přišel ke mně mezi jinými návštěvníky plukovník vévoda Julius Jindřich von Sachsen, který se vůči mně choval velmi mile a přátelsky.“^{54]} Méně mile a přátelsky se „vévoda von Sachsen“ a jeho oddíly chovali v samotné Praze.^{55]} Ke kvartýrování byl jeho vojsku určen Chrudimský kraj, kde vojáci setrvali až do jara 1622, kdy se přesunuli do oblasti Dolní Falce.^{56]}

51] Měl to být rytířský řád na osvobození všech utlačovaných křesťanů. U jeho založení 8. března bylo dohromady 21 rytířů, kterým byl udělen řádový kříž a řetěz. Řád měl pochopitelně sloužit k podpoře katolických (či spíše císařských) zájmů a v roce 1624 ho potvrdil papež pod názvem *Ordo Militiae Christianae*. Tou dobou už ale řád několik let nevyvíjel žádnou činnost. Viz P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 57; O. CHALINE, *Bílá Hora*, s. 308.

52] J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 364n. O argumentech, které používali, aby přiměli severoněmecká vévodství a Dánsko do tohoto konfliktu nezasahovat, nás informuje brožura *Wolgegründeter Bericht und Unterricht...* jejíž hlavní část tvoří výklad nástupnického práva na český trůn podle Zlaté buly Karla IV. Jako přílohy tato brožura obsahuje rodokmen Ferdinanda II. odvozený od Ferdinanda I., výtah ze Zlaté buly a výsledek královské volby z 3. května 1617 s připomenutím korunovace z konce června téhož roku. V závěru nás autori, jimiž jsou výše zmínění diplomaté, informují, že jejich cílem není rozhodně předbíhat něčí samostatné rozhodnutí, nýbrž se jim jedná o co největší informovanost čtenáře. Julius Heinrich von SACHSEN-LAUENBURG – Hieronymus ELVERUS, *Wolgegründeter Bericht und Unterricht/ Wegen des jetzigen Böhemischen Zustandes/ Dabey zugleich Des Allerdurchleuchtigsten/ Unüberwindlichsten Röm: Käysers Ferdinandi II. und des Durchleuchtigsten Oesterreichschen Hauses/ zu demselben Böhemischen Königreich habendes Recht gründlich außgeföhret... Christiano IV. Der Denen und Norwegen König... communiciret und ubergeben... Auß dem Lateinischen zu Franckfurt gedruckten Exemplar getrewlich verteutschet*, bey Augustin Ferbern, Rostock 1621. S latinským originálem jsem se nesetkal, zatímco německá verze je dostupná na http://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN684384116 & PHYSID=PHYS_0005 [1. 11. 2017]

53] K bělohorské bitvě srov. pozn. 17. K velení starosaského pluku Julia Jindřicha F. REDLICH, *The German Military Enterpriser*, s. 177.

54] Záznam z Anhaltova deníku cituji dle O. CHALINE, *Bílá Hora*, s. 360.

55] Julius Jindřich nařídil vyklidit dům paní Elišky Žerotinové (ona sama se raději uchýlila na Nové Dvory), a to včetně nábytku, který tam měl uložený kancléř Lobkovic. Toto počínání měl odůvodňovat tvrzením, že „dům je luteránský a že v důsledku toho vše, co se v něm nachází, patří jemu.“ Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 2004, s. 70; O. CHALINE, *Bílá Hora*, s. 368.

56] O nelibosti obyvatel Chrudimska asi není třeba hovořit. Problémem bylo zejména přepadávání cestujících po silnici do Prahy či zajmutí chrudimské městské rady. Dokonce na loupení jezdců sasko-lauenburského pluku si stěžovali až z Kutné Hory. S chováním vojáků asi souvisí i jejich odvelení, jak naznačuje Valdštejnův dopis vévodovi z 19. května 1622: „...rozličné žaloby, které přicházejí [budou příčinou], že celý regiment, jenž byl pisateli vždy tak vřele doporučován, bude rozkřičen a uveden v obecný posměch a bude musít být odveden z Čech buď do Alsasu nebo do Uher.“ Viz Václav LÍVA (red.), *Prameny k dějinám vojenství v Ústředním archivu*

Výjimku tvořily dvě kompanie, jejichž úkolem bylo dohlédnout na hladký průběh staroměstské exekuce,^{57]} při které byl, jak známo, popraven i Jáchym Ondřej Šlik, jehož statky vévody zčásti nabyt.

Náklady na vojenské operace z let 1618 až 1622 vyčísil Julius Jindřich na 825 365 zlatých, ačkoliv Ferdinand II. mu jako dlužník přiznal částku 600 000, s čímž vévoda ochotně souhlasil.^{58]} Bylo ujednáno, že polovina částky bude vyplacena v hotovosti, zatímco druhá polovina dluhu bude uhrazena konfiskovanými statky. Nejprve bylo vévodovi 9. srpna 1623 svěřeno do zástavy panství Ostrov, které před konfiskací vlastnili ostrovští měšťané, kteří se na počátku století vykoupili z poddanství.^{59]} Z pohledu ostrovských měšťanů je proto docela pochopitelné, že se jim nový pán, který 30. ledna 1625 panství zakoupil do dědičné držby, z mnoha důvodů nelíbil a situaci vnímali jako urážku na cti.^{60]} Problémem pro měšťany bylo především odejmutí jejich nedávno nabytých práv a svobod z politické i ekonomické oblasti, navíc se nemínili vzdát svého luteránského vyznání. Tyto spory přetrvávaly až do konce války a definitivně se uklidnily až v 50. letech 17. století.

Přestože Ostrov je majetkem, jenž se ve spojitosti se sasko-lauenburskými vévody zmiňuje nejčastěji, nedosahoval ve 20. letech takového významu jako Toužim, jež byla první rezidencí Julia Jindřicha v Čechách. Panství vévoda koupil 23. srpna od emigranta Kryštofa Hasištejnského z Lobkovic za částku 71 000 zl.^{61]} Dále v letech 1623 a 1624 nakoupil tři domy s pozemky ve Strašnicích, pravděpodobně zamýšlené jako příměstské sídlo s menším hospodářstvím.^{62]} V Praze si pak v dubnu 1624 pořídil dům v dnešní Karlově ulici na Starém Městě, který mu prodali jezuité za 20 000 zl.^{63]} Zajímavostí je, že jak tento dům, tak panství Ostrov bývaly statky uvedeného Jáchyma Ondřeje Šlika.^{64]}

Velmi významné bylo vykupování menších statků v Loketském, Plzeňském a částečně též Žateckém kraji od drobných vlastníků a jejich následná inkorporace pod některý z vrchních úřadů v Toužimi či Ostrově.^{65]} Nakonec vévoda v regionu vlastnil 8 panství, neboť kromě zmíněných dvou zakoupil ještě menší panství Brložec (1626)

ministerstva vnitra v Praze. Prameny k československým dějinám vojenským, díly I–V, zde III. s. 125, 141, 149 a 280.

57] V. LÍVA (red.), *Prameny IV.*, s. 199.

58] P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 11. Částku 600 000 zlatých zmiňuje i Saalbuch z roku 1652, Státní oblastní archiv Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuku, Bádenská tajná dvorská kancelář v Rastattu, Saalbuch, sign. 1, f. 105.

59] Předtím jej však do roku 1603 vlastnil Jáchym Ondřej Šlik. Viz Lubomír ZEMAN, *Dějiny města Ostrova*, Ronov nad Doubravou 2001, s. 68. K fenoménu výkupu měst z poddanství Eduard MAUR, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*, in: Karel Malý (red.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 19–25.

60] Nejnověji k tomu Michal VOKURKA, *Julius Jindřich Sasko-Lauenburský versus ostrovští měšťané: Proměna Ostrova ve vévodskou rezidenci*, in: Kateřina Kovárová – Zbyněk Sviták (red.), *Historie 2015/2016. Sborník prací z celostátní studentské vědecké konference* Brno 21.–22. dubna 2016, Brno 2017, s. 135–150. Faktograficky tento spor podchytil již Jaroslav FIALA, *Vzestup a pád města Ostrova v 17. století a útek jeho obyvatel před vrchností*, *Historický sborník Karlovarska* 6, Karlovy Vary 1998, s. 53–65. Hodnota panství Ostrov byla vyčíslena na 150 000 zlatých, které byly odečteny z císařova dluhu. SOA Plzeň, BTDK, Saalbuch, sign. 1, f. 105.

61] L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 75.; P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 11.

62] SOA Plzeň, BTDK, Saalbuch, f. 239.

63] SOA Plzeň, BTDK Saalbuch, f. 235. Tzv. Colloredo-Mansfeldský palác, z literatury k tomu Václav LEDVINKA – Bohumil MRÁZ – Vít VLNAS, *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*, Praha 1995, s. 85. Chybnou dataci nákupu k roku 1622 uvádí L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 75. Dům je hned na kraji ulice u mostu a dnešního Křižovnického náměstí. Šlo tedy o lukrativní místo s výhledem na Pražský hrad.

64] Dům na Malé Straně patřil Šlikovi až do počátku 20. let 17. století. M. VOKURKA, *Julius Jindřich*, s. 138.

65] Toužimské panství tak bylo rozšířeno o vsi Poseč a Mirotice (do 1625), Radyni (1634), Číhanou (1642), Německý Chloumek (1662). Ostrov se rozrostl o Květnovou (1625), Mořichov (1630), Lesov (1631) a Vojkovice (1636). SOA Plzeň, BTDK, Saalbuch, sign. 1.

v Plzeňském kraji, Podbořany (1626) na Žatecku a Údrč (1629), Děpoltovice (1646), Měděnec a Hauenštejn (obě 1663) na Loketsku.^{66]} Právě Plzeňsko a Loketský patřilo k oblastem s nejvyšší mírou účastníků stavovského odboje, kteří byli nakonec osvobozeni od konfiskací.^{67]} V praxi to znamenalo konfiskaci větších panství, které následně končily v držení Julia Jindřicha a dalších profitérů, a naopak ponechání relativně velkého počtu malých vlastníků, od kterých dominantní držitelé postupně kupovali jejich statky, čímž rozšiřovali a arondovali svá dominia. Rovněž v těchto oblastech byl po tzv. první pobělohorské konfiskaci největší podíl nové šlechty na majetkové drůbě.^{68]} Takto se sasko-lauenburský vévoda stal během deseti let druhým největším pozemkovým vlastníkem v severozápadních Čechách.^{69]}

Jak jsem již zmínil, byla přibližně do poloviny 30. let 17. století hlavní vévodovou rezidencí Toužim, o jejíž funkci a významu si můžeme udělat obrázek díky slavnostem, které se tam na konci dvacátých let odehrávaly. Jedná se o svatbu Julia Jindřicha s Alžbětou Sofií Braniborskou a křtiny jejich syna Františka Erdmanna.^{70]} O průběhu svatby a hostech, kteří na svatbě byli přítomni, nejsme informováni, ale už samotný fakt, že zde proběhla svatba sasko-lauenburského vévody a braniborské princezny svědčí o jejím postavení v rámci rezidenční sítě a napovídá o možnostech a reprezentativnosti zámku. Vždyť mezi léty 1623 až 1629 Julius Jindřich do zvelebení Toužimi investoval 35 000 zlatých.^{71]}

O křtinách, které se na Toužimi odehrály, toho víme více díky jednomu z kmotřů malého Františka Erdmanna. Tím byl Adam ml. z Valdštejna, toho času již nejvyšší purkrabí, kterého Julius Jindřich znal od roku 1617. Vlastní obřad křtu se odehrál 8. května 1628, ale Adam přijel už o den dříve a pochvaloval si, jak ho vévoda přivítal. Kromě toho, že pán z Valdštejna byl za kmotra, připadl mu ještě jeden čestný úkol – zastupoval na křtu císaře.^{72]}

66] Údrč se rozšířila o Záhoří (1665), k Podbořanům se přičlenily statky Očichov (1648) a Očichovec (1655). L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 76. Podbořany byly jednou ze zastávek na cestě z Prahy do Ostrova, kde vévoda obvykle nocoval. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 3, s. 176.

67] Na Plzeňsko to bylo 103 osob (asi 60 % obžalovaných), v Loketsku 12 (50 %). P. ČORNEJ, *Vliv*, s. 176.

68] Tamtéž, s. 182.

69] Větší území zde vlastnil už jen Humprecht Jan Černín. Celkově podle počtu osedlých na tom byl Julius Jindřich s 815 osedlými o něco lépe než hrabě Černín se 779 osedlými. Černínům náležela i velká panství ve středních Čechách jako Mělník a Kosmonosy. O. FELCMAN, *Majetkové poměry*, s. 198.

70] H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 45. Bylo to již druhé manželství Julia Jindřicha, neboť to první uzavřel roku 1617 s Annou von Ostfriesland (1562–1621). Obě ženy byly vdovy. Anna von Ostfriesland byla předtím provdána dvakrát: nejprve za falckého kurfiřta Ludvíka VI. (1539–1583), podruhé za Arnošta Fridricha, markraběte bádensko-durlašského (1560–1604), přičemž tato manželství zůstala bezdětná. Alžběta Sofie byla ženou Januše Radziwiłła (1579–1620), se kterým měla 4 děti, z nichž se dospělosti dožil jen nejmladší syn Bogusław, pozdější místodržící Fridricha Viléma Braniborského. Manželství s Alžbětou Sofií bylo pozoruhodné i z konfesijního hlediska, neboť ona byla luteránka. Podle manželské smlouvy měly jejich děti být vychovány ve víře matky a u dvora měl být luteránský kazatel. LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 118. Z Harrachova deníku je ale patrné, že ujednání o výchově bylo porušeno a František Erdmann byl alespoň po část života katolíkem. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 7, s. 18.

71] Náklady na přestavbu vyčísľuje SOA Plzeň, BTDK Saalbuch, f. 87. Z literatury svatby v Toužimi zmiňuje H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 47. Toužim byla naposledy sídlem dvora v letech 1630–1632, viz L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 82.

72] Ačkoliv v Adamově deníku není v letech 1618–1628 o jeho stýkání se sasko-lauenburským vévodou zmínka, je pravděpodobné, že tyto pánové kontakt udržovali, protože v únoru 1629 dostal Adam dva koně od nějakého ze sasko-lauenburských vévodů. Že koně byli darem od Julia Jindřicha, je nasnadě, protože jiný z bratrů do té doby v deníku nevystupuje. Navíc pouhé čtyři dny poté se narodil malý František Erdmann, načež byl Adam z Valdštejna ihned požádán, zda by nešel za kmotra. Den po obřadu se konalo běhání ke kroužku a k hlavám

Důležité z mého pohledu je i to, kdo další se křtin účastnil. Přesto, že Adam nezmiňuje mnoho jmen, můžeme si udělat obrázek o tom, jaký ohlas měla akce přesahující rámec českého aristokratického prostředí. Slavnosti se totiž účastnila hraběnka z Martinic, která zastupovala císařovnu. Dále byl v Toužimi hrabě Otto Jindřich Fugger na místě kurfiřta bavorského, za kurfiřty saského a braniborského se účastnil převor maltézských rytířů a k tomu další zástupci říšských knížat, jejichž jména neznáme.^{73]}

Vzhledem k účasti zástupců předních říšských knížat můžeme konstatovat, že sociální kapitál Julia Jindřicha rozhodně nebyl touto dobou malý.^{74]} Podporovala ho jak starobylost rodu a jeho příbuznost s královskými i knížecími rody, tak postavení, které si sasko-lauenburští vévodové budovali od druhé dekády 17. století. Díky kontaktům mezi důstojníky různých armád dokázal vévoda svá panství alespoň částečně uchránit před delšími pobytů vojsk.^{75]} Přesto však byly vztahy mezi ním a jeho poddanými značně napjaté a v určitých chvílích se poddaní neváhali obrátit proti vrchnosti. Obzvláště vhodnou příležitost v tomto směru nabídnul saský vpád do Čech roku 1631.^{76]} Přestože touto dobou měl vévoda potíže s poslušností svých poddaných a celková situace v zemi nebyla kvůli válečným událostem nejlepší, probíhaly v Toužimi rozsáhlé stavební práce na úpravě zámku a přilehlé zahrady.^{77]}

Pokud jde o význam majetků Julia Jindřicha, rozhodně se neomezoval na tento region. Díky výhodnému třetímu sňatku roku 1632 s Annou Magdalénou, rozenou z Lobkovic se zařadil do druhé desítky nejbohatších aristokratů v Čechách, konkrétně podle údajů z Berní ruly na 13. místo.^{78]} Anna Magdaléna byla vdova po Zbyňku Novohradském z Kolovrat (1594–1630) po němž zdělila majetek v hotnotě přibližně 700 000 zlatých, který zahrnoval panství Zákupy, Horní Police, Buštěhrad a palác na Hradčanském náměstí.^{79]} Kromě toho přinesl sňatek vévodovi i spříznění se starou českou šlechtou. Z dětí se dospělosti dožili dcera Marie Benigna (1635–1701) a syn Julius František (1641–1689).

a 10. května byla soutěž ve střelbě, ve které autor známého deníku obsadil druhé místo. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (ed.), *Deník*, s. 283–285.

73] Tamtéž, s. 287.

74] Model ekonomie sociálního jednání Pierra Bourdieua aplikoval na prostředí raně novověké aristokracie P. MAŤA, *Svět*, s. 17–22.

75] K roku 1624 se dovídáme, že „rytířstvo a města Loketského kraje si stěžují, že města Ostrov a Hroznětín a jiní poddaní vévody Julia Jindřicha nepřispívají na vydržování Schaumburgovy soldatesky, která v kraji kvartýruje.“ V. LÍVA (red.), *Prameny III.*, s. 656. V prosinci 1633 se zasadil o ušetření Podbořan od kvartýrování. G. ENGELBERT – Hubert SALM (Hg.), *Das Kriegsarchiv des Kaiserlichen Feldmarschalls Melchior von Hatzfeldt (1593–1658)*, Düsseldorf 1993, s. 86. K potížím s vojkem ve městě srov. Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, České Budějovice 2008, zejména s. 139–198; Josef HRDLÍČKA, *Jak se ubránit před válkou? Snahy šlechticů o ochranu vrchnostenských měst za třicetileté války (Vilém Slavata a Jindřichův Hradec 1631–1633)*, Theatrum Historiae 15, 2016, s. 61–76.

76] M. VOKURKA, *Julius Jindřich*, s. 141. Jedním z důsledků byla činnost dominikánského faráře a kazatele Matouše Eberleho na ostrovském panství. Wenzel SOMMER, *Kurze Geschichte der Stadt Schlackenwerth in Verbindung mit dem Piaristen-Collegium*, Schlackenwerth 1866, s. 10. Spolu s pozdějším založením piaristického kolegia se zdá, že Julius Jindřich s manželkou Annou Magdalénou patřili k části šlechty, která namísto jezuitů podporovala spíše dominikány a piaristy, což se asi zamlouvalo jejich příteli kardinálu Harrachovi. Srov. Alessandro CATALANO, „Das temporale wird schon so weith extendiret, dass der Spiritualität nichts als die arme Seel überbleibet.“ *Kirche und Staat in Böhmen (1620–1740)*, in: Petr Maťa – Thomas Winkelbauer (Hg.), *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*, Stuttgart 2006 s. 317–343.

77] SOA Plzeň, Velkostatek Toužim, karta 76, Stavební účty.

78] O. FELCMAN, *Majetkové poměry*, s. 198.

79] Hodnotu majetku odhaduje kardinál Harrach ve svých denících. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 2, s. 17.

I ve druhé polovině 20. let 17. století se vévoda věnoval vojenským záležitostem. Například roku 1629 se účastnil operací v Pomořansku a diplomatické mise k polskému králi, kterého měl přimět k uzavření míru se Švédskem.^{80]} Přibližně od této doby trávil Julius Jindřich mnohem více času na nejrůznějších jednáních než na polních taženích. Jistě při takových příležitostech mohl zúročit své kontakty a informace, které měl nejen z korespondence se svými bratry.^{81]} V létě roku 1630 doprovázel vévoda císaře na sněm do Řezna, kde nakonec došlo k odvolání Albrechta z Valdštejna z čela císařské armády.^{82]}

Julius Jindřich a Valdštejnův konec

Kariéra Julia Jindřicha byla té Valdštejnově dosti podobná, ba dokonce na ni byla navázaná.^{83]} To se projevilo při generalissimově pádu, který se znatelně dotknul hned několika sasko-lauenburských vévodů. Zatím se Julius Jindřich snažil uplatnit v jednáních se Saskem, které se snažil odradit od spojení s Gustavem II. Adolfem.^{84]} Po smrti švédského krále se na jednáních objevil i František Albrecht Sasko-Lauenburský jako Arnimův pobočník.^{85]}

80] P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 57. O misi se dozvídáme z dopisu braniborského markraběte Zikmunda Adamu Schwarzenbergovi z 18. června 1629. J. KOČÍ – G. ČECHOVÁ (Hg.), *Documenta bohemia bellum tricennale illustrantia, Tomus IV. Der Dänisch-Niederdeutsche Krieg und der Aufstieg Wallensteins. Quellen zur Geschichte der Kriegsergebnisse der Jahre 1625–1630*, Praha 1974, s. 305.

81] Viz pozn. 35. Jednostranně je vydána již zmíněná korespondence s Melchiorem z Hatzfeldu. G. ENGELBERT – H. SALM (Hg.), *Das Kriegsarchiv*.

82] K okolnostem J. JANÁČEK, *Valdštejn*, s. 367–374.

83] Oba byli konvertity, kteří se snažili najít uplatnění v císařské armádě. Své jmění rozmnožili i výhodnými sňatky, nákupy konfiskátů a vojenským podnikáním. U Valdštejna, jehož podnikání mělo mnohem větší rozměr, je úspěch spojen i s povýšením v rámci šlechtické hierarchie. Julius Jindřich byl Valdštejnovi podřízeným plukovníkem a úspěch frýdlantského vévody mu mohl být určitým indikátorem usnadňujícím orientaci v českém prostředí. Literatury o Albrechtovi z Valdštejna je mnoho, ze základní např. Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (red.), *Valdštejn. Albrecht z Valdštejna. Inter arma silent musae?*, Praha 2007; J. JANÁČEK, *Valdštejn*; Josef KOLLMANN, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634*, Praha 2001; Josef PEKAŘ, *Valdštejn. 1630–1634. (Dějiny valdštejnského spiknutí)*, Praha 2008 (2. vydání); Robert REBITSCH, *Valdštejn. Životopis mocnáře*, České Budějovice 2014. Do češtiny nepřeložené, přitom zásadní, jsou práce Hellmut DIWALD, *Wallenstein. Eine Biographie*, München–Esslingen 1969; Golo MANN, *Wallenstein*, Frankfurt am Main 1971; Geoff MORTIMER, *Wallenstein. The Enigma of the Thirty Years War*, Houndmills 2010.

84] První jednání proběhlo na podzim 1631 a pak následovalo několik dalších. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 366. Zajímavé je, že již při saském vpádu do Prahy se Jan Jiří Arnim ubytoval v domě sasko-lauenburského vévody v Karlově ulici. V. LEDVINKA – B. MRÁZ – V. VLNAS, *Pražské paláce*, s. 86.

85] J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Band 48, s. 79. Trochu zavádějící mohou být jména a tituly saských rodů. Zatímco sasko-lauenburští vévodové z Dolního Saska se řadí k Askáncům, jejichž jsou poslední legitimní linii, tak saští kurfiřti jsou z rodu Wettinů. Historicky mezi těmito rody existoval spor o kurfiřtskou hodnost, jež byla po vyměnění sasko-wittenberské linie Askánců roku 1423 přenesena na Wettiny. Určitého zadostiučinění se dostalo až poslednímu Askánci Juliu Františkovi, když mu byl polepšen erb o kurfiřtské šavle. Ke snaze sasko-lauenburských získat kurfiřtskou hodnost existuje bohatý archivní materiál v LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 181–187. Osobnosti Františka Albrechta dosud nebylo v historiografii věnováno mnoho prostoru, neboť jeho příběh je velmi spletitý a obtížně interpretovatelný. O to naléhavěji vyvstává potřeba sepsat o jeho životě studii, která by zdůraznila jeho význam a uvedla na pravou míru některé tradované události. Jelikož byl ale František Albrecht spíše šedou eminencí, bude to nelehký úkol. Tento muž se v důležitých momentech objevoval na místech, která zrovna byla významným dějištěm (u Lützena po boku Gustava Adolfa, v Chebu těsně po zavraždění Valdštejna). Zajímavé místo, kterému svým způsobem svědčí tato nejasnost, má jistě v historiografii švédské, avšak – jak již bylo řečeno v pozn. 32 – úloha, která mu byla přičítána, asi neodpovídá dobové skutečnosti.

Fakt, že měl císařský plukovník a diplomat Julius Jindřich blízkého příbuzného na vysokém místě u kurfiřtova dvora, nezůstal utajen ani císaři, ani Valdštejnovi.^{86]} Zatímco saská strana vystupuje jednotně (tedy že Arnim hájí zájmy svého kurfiřta a stejně snad i František Albrecht), na císařské straně stojí nejrozporuplnější osobnost třicetileté války.^{87]} Taktéž obezřetně by měla být nahlížena i činnost sasko-lauenburských vévodů, a to od roviny diplomatické, přes něco, co lze nazvat rodinnou politikou, po čistě osobní zájmy.^{88]} Takto probíhal kontakt mezi oběma bratry i kontakt Františka Albrechta jak s Valdštejnovým generálem Ilowem, tak s Bernardem Výmarským, vojevůdcem ve švédských službách.^{89]}

Vzhledem k těsnému napojení na Valdštejna se kariéra sasko-lauenburského vévody začátkem roku 1634 otřásla v základech.^{90]} Julius Jindřich podepsal oba tzv. plzeňské reversy (12. ledna a 20. února), přičemž na obou zaujímá jeho podpis přední místo, které vyplývalo z hierarchie mezi přítomnými šlechtici.^{91]} Po podepsání druhého reversu se vévoda vydal na cestu do Prahy, kam ale nedorazil, protože ještě mezi Plzní a Rokycany potkal plukovníka Ottu Kryštofa von Sparr s informací o císařském patentu ohledně sesazení Valdštejna.^{92]} Ráno se poblíž Rokycan znovu setkal s plukovníkem Sparrem, který mu přivezl Ilowův rozkaz dostavit se k Valdštejnovi, za nímž se Julius Jindřich sice vydal, ale v Plzni ho již nezastihl.^{93]}

Ačkoliv nyní měl sasko-lauenburský vévoda zprávy o sesazení Valdštejna, rozhodl se ještě jednou dostavit se k Valdštejnovi, kterého dostihl ve Stříbře 22. února večer.^{94]} Po rozmluvě s ním se znovu rozhodl odjet do Prahy, kam měl beztak původně namířeno.^{95]} Valdštejnovi prozatím dal k dispozici pět kompanií svých kyrysníků a asi 200 mušketýrů.^{96]} Brzy ráno 23. února se Julius Jindřich vydal na cestu. V Plzni přikázal svému podlukovníkovi Hämmerlemu, aby toto město nechal přístupné frýdlantskému vévodovi. Potom zamířil do Rokycan, kde ho zastihla zpráva jeho ženy Anny Magdalény o vývoji situace v Praze, načež vévoda odvolal své jednotky od Valdštejna směrem k Praze, čímž značně oslabil generalissimův doprovod.^{97]} Spolu s tím ještě vévoda přikázal

86] Přestože kontakt mezi sasko-lauenburskými bratry patrně nebyl tím, co by určujícím způsobem formovalo zahraniční vztahy císaře, resp. habsburské monarchie se Saskem, je potřeba brát tento vztah v potaz a ptát se po jeho významu.

87] K různým interpretacím Valdštejna v historiografii podrobně J. PEKAŘ, *Valdštejn*. s. XV–XLV.

88] Existovaly domněnky současníků, že František Albrecht je císařským špiónem. Těmto obviněním vévoda čelil, už když se pohyboval ve švédském táboře, ale nikdy se neprokázala. Viz např. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Band 48, s. 80.

89] Tamtéž, s. 82–84.

90] Bohužel je stále potřeba pátrat po pramenech, které by vztah obou vévodů blíže charakterizovaly.

91] Takto i Julius Jindřich po svém zatčení vysvětloval, proč je jeho podpis na prvním místě: „*weil wir ein fürst sein, solten wirs zum ersten unterschreiben*.“ LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 129, Verantwortung des Herzogs Julius Heinrich hinsichtlich seiner Wissenschaft um des von Friedland verrätliche Handel, f. 6. Obecněji k hierarchii při podepisování P. MAŤA, *Svět*, s. 46.

92] J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 367. Toho samého Sparra potkal o něco dříve i Adam Erdman Trčka, který mířil do Prahy. Když ale slyšel nejnovější zprávy, okamžitě obrátil zpět za Valdštejnem do Plzně. J. JANÁČEK, *Valdštejn*, s. 505.

93] LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 129, f. 6–7.

94] Setkání Julia Jindřicha s Valdštejnem ve Stříbře líčí G. MANN, *Wallenstein*, s. 1108.

95] Valdštejna dokonce zpravil o vydání císařova patentu. „*Er [tj. Valdštejn, pozn. autora] auch nit glaubet, daß die Kay. M. wieder ihm sollte ein Patent haben ergehen laßen*.“ LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 129, f. 7.

96] J. KOLLMANN, *Valdštejnovův konec*, s. 171.

97] Rozkaz jednotky obdržely asi během noci a odtrhly se při pochodu dalšího dne, tedy 24. ráno. Tamtéž, s. 172.

podplukovníkovi Hämmerlemu zachovat věrnost císaři.^{98]} Tím dal najevo, že se od této chvíle distancuje od Valdštejnova jednání.^{99]} S ohledem na pozdější prohlášení Julia Jindřicha lze pozorovat určitý rozpor mezi tím, jak jednal (částečně i nucen situací, ve které se ne zcela orientoval), a tím, co si o Valdštejnově sesazení myslel (soudě z jeho prohlášení namířených proti italským důstojníkům).^{100]}

Dalšího dne (24. února) dorazil konečně Julius Jindřich do Prahy. Generál Gallas pověřený velením armády přikázal vévodu zatknout. Nicméně pražský velitel hrabě Suys tento rozkaz nevykonával, neboť tou dobou již do Prahy dorazila zpráva o Valdštejnově zavraždění a Suys se domníval, že teď už nebudou „spiklenci“ nebezpeční. Brzy poté se Julius Jindřich s bratrem Františkem Juliem vydali do Vídně, aby očistili svá jména.^{101]} Dorazili 1. března, avšak už jako Gallasovi zajatci. Přibližně o týden později je následoval i František Albrecht zatčený nedaleko Chebu, když jel na jednání s Valdštejnem, o jehož smrti neměl tušení.^{102]} Prinejmenším Julius Jindřich byl kolem půlky března puštěn na svobodu. Stihl se ještě asi zúčastnit svatby své sestry Františky Hedviky s Annibalem Gonzagou, ale o tři dny později, 29. března,^{103]} byl na výzvy generálů Gallase a Carreta zatčen znovu a následně přepraven přes Plzeň do Řezna,^{104]} kam za ním dorazila i jeho manželka.^{105]}

U vojenského soudu v Řezně proběhlo množství výslechů, na jejichž základě byla vznesena obvinění a posléze i rozsudky.^{106]} Nad Juliem Jindřichem a plukovníkem 98] J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 367. Stejně tak výpověď Julia Jindřicha. LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 129, f. 8.

99] V době, kdy Julius Jindřich odjel ze Stříbra, bylo jeho jednání dvojznačné. Na jedné straně sám od Valdštejna odjel, na té druhé mu však nechal k dispozici své jednotky a v Plzni nejprve přikázal Hämmerlemu zachovat generalissimovi loajalitu. Je možné dívat se na sasko-lauenburského vévodu jako na opatrného oportunistu, který se sice snažil participovat na Valdštejnově jednání, zároveň s ním ale nezástul, aby měl do poslední chvíle možnost se přiklonit na tu či onu stranu. Pravděpodobnějším se mi jeví, že Julius Jindřich neměl zcela jasno v tom, jak se ve vzniklé situaci zachovat. Ještě když odjížděl ze Stříbra do Prahy, projevil loajalitu na obě strany. Ačkoliv v tom Kaack vidí snahu sasko-lauenburského vévodu mít do poslední chvíle možnost k přiklonu na tu či onu stranu, byla podle mého názoru Praha příliš daleko od Valdštejna na to, aby Juliu Jindřichovi poskytovala volbu v rozhodování, čehož si vévoda musel být vědom. Konečným odvoláním svých oddílů z Rokycan jen potvrdil své rozhodnutí neplést se do Valdštejnových záležitostí, které nejsou v císařském zájmu. Přikláním se k možnosti, že závažnost celé situace Julius Jindřich plně nahlédl až při čtení dopisu od své ženy, ve kterém bylo obsaženo i znění císařského patentu. Do této doby měl vévoda vzhled do situace především z Valdštejnovy strany. Mimo to měl ne zcela ověřitelné zprávy od plukovníka Sparra. Při svém druhém odjezdu do Prahy se v Rokycanech konečně mohl z dopisu od ženy přesvědčit o tom, k jakému názoru dospěli císař a italští velitelé a jak vypadá situace mimo Valdštejnovu ležení. Proto od Valdštejna odvolal své jednotky, čímž jasně projevil věrnost císaři.

100] H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 46.

101] Z Prahy vyjeli 26. či 27. února. J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 368.

102] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien.*, Band 2, s. 92.

103] Tamtéž, s. 93. Kardinál uvádí, že k druhému zatčení došlo „*per causa di certi discorsi sospetti*.“

104] Na začátku května dokonce byl Juliu Jindřichovi a generálu Arnoštu Jiřímu Sparrovi z nařízení Ferdinanda III. zpřísněn dozor. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien.*, Band 2, s. 95, záznam k 9. březnu. Podle vyjádření Viléma Slavaty z dopisu Adamu ml. z Valdštejna (datován před 17. 5. 1634) byl Juliu Jindřichovi povolen pouze styk s jeho sekretářem. Viz J. KOČÍ – G. ČECHOVÁ (Hg.), *Documenta bohemica bellum tricennale illustrantia*, Tomus V, s. 291. Zatčený František Julius Sasko-Lauenburský mezitím zemřel. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 2, s. 106.

105] Patně jim byl umožněn přístup k zatčeným. Kromě toho se snažili za manžely přimluvit. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien.*, Band 2, s. 96. Během pobytu v Řezně také nejspíše došlo ke zplození Marie Benigny, dcery Julia Jindřicha, která se později provdala za Ottavia Piccolominiho.

106] Podle Manna bylo obviněných šest, a to generálové Schaffgotsch, Scherffenberg a Sparr a plukovníci Julius Jindřich Sasko-Lauenburský, Losy a Hämmerle. Prohřeškem bylo podepsání plzeňských reversů (přestože císař udělil patentem z 24. ledna pardon všem, kteří podepsali první revers kromě Trčky a Illova), loajalita

Mohrem verdikt vyřčen nebyl a byli převezeni do Vídně, kde se mělo pokračovat v procesu. Nicméně po zproštění obžaloby byli oba v srpnu 1635 propuštěni, stejně jako František Albrecht.^{107]} O příčinách propuštění lze spekulovat. V úvahu připadá vysoké společenské postavení vévodů a zájem na zklidnění celé situace. Navíc šlo především o Valdštejna, jak dokládá i osud odsouzených důstojníků s výjimkou Schaffgotsche. Julius Jindřich po propuštění odešel z armády.^{108]} Podstatné je, že z celé záležitosti vyšel vévoda nepotrestán a jeho majetek tedy zůstal tzv. valdštejnskými konfiskacemi neporušen. Případná možná ztráta prestiže rozhodně netrvala příliš dlouho, neboť již za vlády Ferdinanda III. působil Julius Jindřich občasně jako diplomat u saského kurfiřta.^{109]} I v očích samotného Piccolominiho byl vévoda natolik ctěným člověkem, že se později oženil s jeho dcerou Marií Benignou.

Ve stínu zahrad?

Nejvíce byl Julius Jindřich historiografií reflektován jako stavitel proslulé zahrady v Ostrově, jejímuž výzkumu se soustavně věnuje Lubomír Zeman.^{110]} Již za života svého zakladatele byla tato zahrada nazývána osmým divem světa.^{111]} Podoba zahrady se během let několikrát výrazněji proměnila, což odpovídá periodizaci zavedené Zemanem v závislosti na uměleckém slohu a principu (manýristická, raně barokní, vrcholně barokní).^{112]}

k Valdštejnovi i poté, co ho jiní důstojníci opustili a zamlčení informací o Valdštejnově spiknutí. Schaffgotsch, Scherffenberg, Sparr, Losy a Hämmerle byli odsouzeni k trestu smrti. Nad jediným Schaffgotschem byl rozsudek vykonán, a to 23. července 1634. Srov. Petr MAŤA, *Der Aufstieg des Hauses Schaffgotsch in Böhmen im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Joachim Bahlcke (Hg.), *Das Haus Schaffgotsch. Konfession, Politik und Gedächtnis eines schlesischen Adelsgeschlechts vom Mittelalter bis zur Moderne*, Würzburg 2010, s. 57–126. Ostatním byl trest zmírněn na doživotí. J. KOLLMANN, *Valdštejnův konec*, s. 198–199. Ani Kollman, ani Mann nehovoří o tom, že by byl obviněn František Albrecht, který byl držen ve vazbě stejně dlouho jako Julius Jindřich.

107] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien.*, Band 2, s. 124. Kollmann, stejně jako Kaack, tvrdí, že byl Julius Jindřich propuštěn až v prosinci 1635. J. KOLLMANN, *Valdštejnův konec*, s. 198–199; H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 46; stejně tak klade propuštění obou bratrů do prosince 1635 i J. S. ERSCH – J. G. GRUBER, *Allgemeine Encyclopädie*, Sect. 2, Band 28, s. 369. Podle Kollmanna měl být Julius Jindřich navíc, jako náhrada za příkoří, povýšen na generála a jmenován velitelem ve Slezsku. Do této funkce byl ale jmenován František Albrecht, který skutečně velel saským a císařským oddílům ve Slezsku a zemřel ve švédském zajetí po bitvě u Svidnice roku 1642. Viz NDB – Franz Albrecht von Sachsen-Lauenburg, odkaz v pozn. 17.

108] P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 58; L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 72. Oba zároveň zdůrazňují vévodovo stažení se z veřejného života. Zdržoval se podle nich převážně v Ostrově a věnoval se výstavbě sídla a zahrad. To je však pravda jen zčásti.

109] K. KELLER, *Alhier an dem kayserlichen hofe*, s. 152.

110] L. ZEMAN, *Bludiště a labyrinty v ostrovské zámecké zahradě*, *Ingredere hospes*. Sborník Národního památkového ústavu územní odborné pracoviště v Kroměříži 5, 2012, s. 77–91; Lubomír ZEMAN – Jiří KLSÁK, *Vodní režim v barokním Ostrově*, *Svorník* 7, 2009, s. 87–98; Lubomír ZEMAN, *Zámecká zahrada v Ostrově jako osmý div světa. Ochrana historických prvků vodních systémů*, *Zprávy památkové péče* 76, č. 5, 2016, s. 459–467. Dalšími důležitými pracemi jsou Sylva DOBALOVÁ, *Zacharias Lesche, Salomon de Caus z Ostrova nad Ohří*, in: Lubomír Konečný – Lubomír Slaviček (red.), *Libellus amicorum*. Beket Bukovinská, Praha 2013, s. 288–297; Zora KULHÁNKOVÁ, *The garden in Ostrov nad Ohří as an example of European garden design development*. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes: An International Quarterly*, 32/3 2012, s. 214–239; Michael WENGER, *Die Gärten der Herzöge von Sachsen-Lauenburg in Schlackenwerth. Gartenkunst von europäischem Format*, in: Annemarie Röder – Michael Wenger, *Barockes Erbe*. Markgräfin Sibylla Augusta von Baden-Baden und ihre böhmische Heimat, Stuttgart 2010, s. 74–95.

111] Michael Raphael SCHMUTZEN, *Tractatus novus de Nymphis Carolobadensibus*, Neuburg an der Donau 1662, s. 5–7.

112] Lubomír ZEMAN, *Utajený tvůrce vrcholně barokní podoby zámecké zahrady v Ostrově nad Ohří*, in: Jan

Nejznámější je fáze první, budovaná nejspíše ve dvou etapách v letech 1636–1638 a 1641–1644.^{113]} Zachycenou ji máme na dobových vyobrazeních Johanna Müllera, Augusta Ratinicha a Zachariase Lescheho, vydaných v souboru 22 rytin.^{114]} Tento materiál lze navíc konfrontovat s popisem některých návštěvníků, zejména kardinála Harracha.^{115]} Snad se k této fázi vztahuje i známější Balbínův popis, jenž však není datován.^{116]}

Nejméně známou je barokní etapa z let 1661 až 1690, která vznikala po povodni, jež poškodila většinu zahrady. Z této doby nejsou známé obrazové prameny, ani popisy. Zato z roku 1715 máme k dispozici rytiny J. M. Socka, jež nám umožňují nahlédnout do zahrady vnučky Julia Jindřicha a jejího manžela.^{117]}

V Ostrově návštěvníky okouzlovalo množství vodních ploch, grot, kašen a fontán. Voda do zahrady vnášela dynamický a oživující prvek. Jednou z největších soch byl ležící Neptun, jenž měl pod paží džbán, z něhož se vylívala řeka. Dále bychom tu našli sluneční hodiny s vodotrysky či kašnu se zvěrokruhem. K menším hostinám se používala velká grotta, uprostřed níž byl stůl obehnaný vodou. V patře byl ochoz, odkud hodujícím hráli muzikanti. Kanály byly natolik široké, že sem mohly plout loďky, dokonce se sem dalo doplout snad až z Ohře.^{118]} Celá zahrada pak byla obehnaná mohutnou zdí s bastiony, což přispívalo jak k oddělenosti zahrady od okolního světa, tak k reprezentaci Julia Jindřicha jako vojevůdce.

Motivací vzniku tak honosné zahrady asi nebyla jen snaha vyrovnat se Valdštejnovi, Fridrichu Falckému a ostatním významným stavbníkům zahrad první poloviny 17. století.^{119]} Zahrady tvořily důležitou součást reprezentace dolnoněmecké šlechty, takže zde můžeme rozpoznat určitý kulturní transfer. V lauenburském vévodství byla zahrada v Lauenburgu a Schwarzenbeku,^{120]} k nejvýznamnějším severoněmeckým zahradám

Anderle – Martin Ebel – Milena Hauserová – Tomáš Karel – Petr Macek (red.), *Dějiny staveb, Ústí nad Labem 2001*, s. 198–205.

113] Vyplyvá to z účtů zachovaných v SOA Plzeň, BTDK, Saalbuch, f. 191 a 192. Proluka je zjevně způsobena Banerovým vpádem do Čech.

114] Universitätsbibliothek Salzburg, Wasserkünste zu Schlackenwerth, G 413 I. Z těchto materiálů také nejvíce čerpají studie o zahradě. Místo vydání bohužel není známo.

115] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien.*, Band 3, s. 177–178.

116] Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, Dec. I, Lib. I, Praha 1679, s. 101 a 130. Tato pasáž je známá díky českému překladu a edici: Zdeňka TICHÁ (ed.), *Bohuslav Balbín. Krásy a bohatství České země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého (Miscellanea historica regni Bohemiae)*, Praha 1986.

117] Nicméně je dobré mít na paměti postupnou proměnlivost zahrady vycházející z růstu rostlin a stromů. Jakkoliv od renesance existovala snaha vše živé podříditi kompozičnímu záměru a uměleckému vyznění, nešlo se obejít bez pravidelné obměny jedno- a dvouletých rostlin, stejně jako nebylo udržitelné dlouhodobé sestřihávání mladých, rychle rostoucích stromů podle stejného vzoru. Časem bylo nutné buď stromy obměnit, nebo změnit jejich úpravu. Zahrada je proto živým, velmi proměnlivým organismem, který jen málokdy můžeme nahlédnout v detailech. Kromě vyobrazení a popisů si lze zejména v mladším období vypomoci soupisem rostlin. Pro Ostrov mi je znám ale až inventář z 30. let 18. století. NA Praha, Fideikomisní fondy, Schwarzenberský fideikomis.

118] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien.*, Band 3, s. 177.

119] Srov. Petr ULÍČNÝ, *Architektura Albrechta z Valdštejna. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600–1635*, Praha 2017; Sylva DOBALOVÁ, *Barokní zahrady v Čechách*, in: Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík (red.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015, s. 677–701; Cornelia JÖCHNER, *Die schöne Ordnung und der Hof. Geometrische Gartenkunst in Dresden und anderen deutschen Residenzen*, Weimar 2001; Gabriele UERSCHELN – Verena SCHNEIDER – Stefan SCHWEIZER (Hg.), *Wunder und Wissenschaft. Salomon de Caus und die Automatenkunst in Gärten um 1600*, Düsseldorf 2008; Marion BEJSCHOWETZ-ISERHOHT – Rainer HERING (Hg.), *Die Ordnung der Natur. Historische Gärten und Parks in Schleswig-Holstein*, Schleswig 2008.

120] V rezidenčním Ratzeburgu zahrada nebyla, neboť na omezené ploše ostrovního města pro ni nebylo místo.

17. století patřila ta v Gottorfu zřízená holštýnskými vévody, s nimiž vévodové sasko-lauenburští udržovali přátelské kontakty.^{121]}

V literatuře se lze setkat s názorem, že po zmíněném odchodu z armády se Julius Jindřich stáhnul z veřejného života a věnoval se svým zahradám, avšak míra jeho vlivu na výslednou podobu není doložitelná. Z dostupných pramenů se vévoda jeví jako velmi aktivní člověk, který se účastnil významných společenských událostí – a rozhodně nelze tvrdit, že by dřívou většinu svého času trávil v Ostrově. Kupříkladu v lednu 1657 jel na pohřeb Jana Jiřího I. do Drážďan namísto císaře.^{122]} Po příjezdu zpět pobyl v Praze jen pár dní na přelomu února a března, aby zase pokračoval v cestování.^{123]} Do Drážďan se znovu vydal v dubnu, tentokrát slavit „le feste luterane“ pořádaný novým kurfiřtem.^{124]}

Nástupnictví v Lauenbursku

Když v dubnu 1646 zemřel poslední syn Augusta Sasko-Lauenburského, bylo ujednáno, že Julius Jindřich jako nejstarší z ostatních přeživších formálně zdědí vládu, ale de facto bude vládnout jeho nejstarší syn František Erdmann.^{125]} Tato smlouva byla stvrzena sňatkem nového nástupníka se sestřenicí Sibyllou Hedvikou, Augustovou dcerou. Příklon k luterské víře nastal u Františka Erdmanna asi až po sňatku a možná i po Augustově smrti.^{126]} Když o deset let později August zemřel, podstatně se zvětšilo ekonomické zázemí Julia Jindřicha a rovněž se mu naskytla možnost upravit zámek v Lauenburgu, který byl v neobyvatelném stavu. Zámek měl být přestavěn na dvoukřídlou stavbu s arkádami a měl být obklopen zahradou.^{127]}

Správa statků v Lauenbursku spadala od roku 1656 pod ostrovskou vrchnostenskou kancelář, tzv. Oberamt. Vypadá to, že se Julius Jindřich pokusil o jakousi centralizovanou správu, která mu umožňovala mít co největší přehled o hospodářství. Na každém svém panství si držel hejtmana, který podléhal kanceláři a pokladně v Ostrově, v jejímž čele stál Antonín Steinbach z Kranichsteina.^{128]} Z Lauenburska docházely pravidelné účetní zprávy a Julius Jindřich tam i přes svůj vysoký věk poměrně pravidelně zajížděl.

Změna víry Františka Erdmanna způsobila, že Julius Jindřich se rozhodl změnit svou závěť a odkázat své statky v Čechách svému mladšímu synovi Juliu Františkovi, který byl katolíkem. Františku Erdmannovi pak měla připadnout „jen“ říšská území.^{129]}

121] LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 156, Korrespondenz des Herzogs Franz Erdmann mit Mitgliedern seiner Familie und anderen fürstlichen Personen.

122] Podle Harrachových slov by tentokrát vévoda raději zůstal doma se svou nemocnou ženou, se kterou měl podle všeho velmi blízký, přátelský vztah. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 6, s. 264 a 281.

123] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 6, s. 286.

124] Při zpáteční cestě ale stihla vévodu nehoda, když se srazil s poštovním vozem a spadl z koně (sic!). Jeho zotavení potvrzuje domněnku o dobré kondici i v jednasedmdesáti. V červenci 1658 postihl vévodu druhý pád z koně, jehož následkem bylo vykloubené rameno a dvě rány na hlavě, které ale prý nebyly nebezpečné. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 6, s. 299, 306 a 498.

125] Důvodem k tomuto opatření byla především snaha Augusta udržet ve vévodství luteránské vyznání. František Erdmann byl v tomto ohledu asi přijatelnější než jeho otec prosazující rekatolizaci na českých panstvích. LA Schleswig, Abt. 210, Lauenburgische Regierung zu Ratzeburg, Nr. 98.

126] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 4, s. 188.

127] Tamtéž; H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 24.

128] L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 76.

129] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 4, s. 201. Tomu odpovídá i znění testamentu Julia

Kromě toho, že Julius Jindřich nashromáždil mnoho statků v Čechách, vydobyl si též významné postavení na dvorech tří císařů a v neposlední řadě zajistil pokračování rodu zplazením dvou synů, kteří ho přežili. Navzdory svému pokročilému věku se vévoda snažil cestovat a dál budovat své dominium, což dokládají nákupy statků v roce 1663.^{130]} V květnu 1662 byl například v Norimberku se švédskou královnou Kristýnou,^{131]} které předtím ukazoval lauenburské zahrady.^{132]} Poslední pozoruhodnou zahradu, o kterou se měl starat ostrovský zahradník Johann Löhr,^{133]} dal vévoda vybudovat v Záběhlicích, které zakoupil na jaře 1663. Je podivuhodné, že o Záběhlicích není v odborné literatuře mnoho zmínek,^{134]} i když z Harrachových deníků je zřejmé, že se jednalo o velice zajímavé sídlo.^{135]}

Mimo těchto činností se vévoda připravoval na svou smrt a předání vlády. V prosinci 1662 vzal svého syna Julia Františka na návštěvu ke kardinálovi, „aby ho seznámil s českými šlechtici.“^{136]} Chtěl zřejmě syna představit významným aristokratům a zprostředkovat mu užitečné kontakty. Dalším krokem, který souvisel se smrtí, bylo vysvěcení kaple sv. Anny v Ostrově, která sloužila jako rodová hrobka.^{137]} Julius Jindřich Sasko-Lauenburský zemřel 20. listopadu 1665, když mu zbýval necelý půlrok do osmdesátých narozenin. Zemřel v Praze za přítomnosti své ženy, dcery a druhorozeného syna. Poslední pomazání mu udělil světicí biskup Daniel Vít Nastoupil.^{138]} 24. listopadu byly jeho ostatky převezeny do Ostrova,^{139]} kde byly uloženy do kaple sv. Anny.^{140]} Po jeho smrti založila Anna Magdaléna v Ostrově piaristickou kolej s gymnáziem.^{141]} Českých statků se ujal Julius František, který brzy podědil i říšská území, neboť František Erdmann nepřežil svého otce ani o celý rok. Ještě nedávno velmi rozvětvený rod tak měl nyní jen jediného mužského potomka, který nakonec zůstal i posledním.^{142]}

Jindřicha z 20. dubna 1660. SOA Plzeň, BTDK, Testament Julia Jindřicha, kart. 1.

130] Stále častěji vévodu trápily různé nemoci, jako v únoru 1660, kdy měl potíže s žaludkem. Přesto o něm ale kardinál ještě v lednu 1661 napsal, že je na svůj věk v dobré kondici. Nicméně v listopadu toho roku si poznamenal, že vévoda viditelně schází. Naproti tomu v lednu 1663 sděloval Leopold Vilém Bádenský kardinálovi, že „*Julius Jindřich je v takové kondici, jako už nebyl několik let.*“ Přelom května a června 1664 strávil v lázních v Karlových Varech, avšak pro přetrvávající obtíže se vydal i se ženou a dcerou Marií Benignou do Slezských Teplic. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 4, s. 747 a Band 7, s. 135, 303, 489 a 494. Ke statkům zakoupeným roku 1663 patří např. panství Hauenštejn východně od Ostrova a Záběhlíce.

131] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 7, s. 207.

132] H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 32.

133] NA Praha, ATS – společné, karton 306. Instrukce zahradníkovi z 23. dubna 1663.

134] Výjimkou je pouze P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 13.

135] Kardinál navštívil Záběhlíce poprvé v září 1663. Stavební práce ale byly dokončeny až později, nejdříve v srpnu 1665. V přilehlých zahradách bylo mnoho fontán, oranžerie, kolotoč a další atrakce. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 7, s. 396 a 672.

136] Tamtéž, s. 145.

137] Anna GNIRS – Anton GNIRS (Hg.), *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in dem Bezirke Karlsbad*, Prag 1933, s. 115. Za tímto účelem přijel do Ostrova kardinál Harrach a pobyl zde tři dny. Události se účastnil i budoucí pražský arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek. K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 7, s. 391–393.

138] K. KELLER – A. CATALANO (Hg.), *Die Diarien*, Band 7, s. 710.

139] Tamtéž, s. 711.

140] J. KÜHN, *Geschichte*, s. 117.

141] Tamtéž.

142] L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 82.

Když Julius František ve svých čtyřiašedesáti letech přebíral české statky, měl za sebou již zkušenosti z bitvy proti Turkům u uherského Sv. Gotthardu roku 1664. Přestože asi s vojenskou kariérou začal z podobných důvodů jako jeho otec (vyjma těch finančních), brzy na něj přešly povinnosti spjaté s vládou jak v Čechách, tak v Lauenbursku.^[143] To mu však nebránilo pokračovat ve službě. Roku 1676 se stal generálem císařské kavalérie a generál-poručíkem Svaté říše římské.^[144] Rok před obležením Vídně mu bylo povoleno naverbovat vlastní pluk kyrysníků, který se osvědčil v bitvě na Kahlenbergu, což jeho veliteli přineslo hodnost polního maršála.^[145]

Účast v tureckých válkách se výrazně promítla i do sbírek Julia Františka. Za velmi vzácné jsou považovány předměty osmanské provenience, které se posléze staly základem tzv. turecké komory Ludvíka Viléma Bádenského.^[146] V inventáři z roku 1690 nalezneme asi 50 drahých koberců a deček na stůl, desítky zbraní, několik brnění (z ne-tureckých např. zbroj císaře Matyáše či pár koňských brnění). Dále nechyběly ani menší předměty včetně malovaného nádobí a kávového servisu.^[147] Kromě toho vlastnil vévoda řadu obrazů a rytin německých renesančních mistrů, mezi nimiž vynikaly originály od Dürera, Cranacha staršího a některého z Petřů Brueghelů.^[148] Tyto sbírky asi vznikaly již od dob Julia Jindřicha, ale jejich stav je známý až z inventářů z let 1685 a 1690. Z předchozích dob máme o schraňování kuriozit jen kusé zprávy.^[149]

Tento majetek se po vévodově smrti rozdělil mezi jeho dvě dcery,^[150] které měl s dcerou sulzbabského falckraběte Kristiána Augusta Marií Hedvikou (1650–1681), již si vzal 9. dubna 1668 v Sulzbachu.^[151] O dva týdny později přijel pár s náležitou slávou do Ostrova, kde je vítaly slavnostně nastoupené vévodovy jednotky a večer se konal ohňostroji.^[152] Další významná festivita se udála v souvislosti s návštěvou saského kurfiřta

[143] Původně měl vše zdědit František Erdmann, proto se vojenská kariéra pro Julia Františka jevila jako velmi vhodná.

[144] O jmenování generálem jízdy hovoří J. KÜHNEL, *Geschichte*, s. 118. Obě hodnosti k tomuto roku zmiňuje i několikrát již citovaný Saalbuch, f. 77.

[145] Hodnost mu byla udělena 22. září 1683. J. KÜHNEL, *Geschichte*, s. 118. Titul je uveden při koupi vsi Stará Rokle o týden později, viz Saalbuch, f. 78.

[146] V. PRCHAL, *Společenstvo hrdinů*, s. 206–214. Prchal čerpá informace z inventáře z roku 1685.

[147] Generallandesarchiv Karlsruhe, Abt. 46, Nr. 4044, Verzeichnis des Anteils, welcher bei der Verteilung der Fahrnisse in den Schlössern Reichstadt und Schlackenwerth der Markgräfin Franziska Sibylla Augusta zufiel.

[148] Od Dürera to bylo např. několik vyobrazení Svaté rodiny, z nichž jeden byl zlacený. Dále rytiny *Melancholie*, *Sv. Jeroným ve studovně* a *Rytíř. Smrt a Dábel*. Od Cranacha obrazy s biblickými motivy a od Brueghela obraz s červenou vázou a květinami (snad to byl Peter Brueghel starší). Tamtéž. Částečně je inventář rozepsán v A. GNIRS – A. GNIRS (Hg.), *Topographie*, s. 130–135. Sbírkou rovněž zmiňuje L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 85–86.

[149] Jednou takovou je Balbínova zmínka o papouškovi, jenž kdysi náležel císaři Rudolfovi. Pták prý mluvil španělsky a až na nepatrné štipání se měl chovat přátelsky. B. BALBÍN, *Miscellanea*, Dec. I, Lib. I, s. 101.

[150] Starší Anna Marie Františka (1672–1741) žila v Zákupcech, zatímco mladší Sibylla Augusta (1675–1733), která zdědila ostrovskou rezidenci, prožila větší část života v Bádensku. Nejlepší monografií o Sibylle Augustě i s informacemi o její sestře je Hans-Georg KAACK, *Markgräfin Sibylla Augusta. Die große badische Fürstin der Barockzeit*, Konstanz 1983.

[151] Konvertita ke katolictví Kristián August (1622–1708) proslul jako podporovatel učenců bez ohledu na jejich konfesi. Robert John W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003, s. 333.

[152] Roku 1665 se Marie Hedvika provdala per procura za arcivévodu Zikmunda Františka (1630–1665). Než se však manželé potkali, stihl arcivévoda zemřít. H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 58–59.

Jana Jiřího II. 23.–29. září 1671,^{153]} což asi souviselo s narozeninami vévody, který uspořádal kromě slavnostního uvítání i lov na jeleny a následnou hostinu. K hlavním lahůdkám patřili ulovení jeleni plnění drůbeží a opékany vůl s pozlacenými rohy a postříbřeným čumákem.^{154]} Podobně vévoda připravil hostinu pro císaře Leopolda při jeho pražském pobytu roku 1679, a to ve třech po sobě jdoucích dnech. Nejprve ho poctil jako říšský kníže, podruhé jako vojevůdce, potřetí jako český šlechtic.^{155]}

Kvůli zmíněným třem rolím ve svém životě Julius František poměrně hodně cestoval, byť do Lauenburska nezajížděl příliš často.^{156]} Nejčastěji pobýval v Ostrově, Zákupci a Praze.^{157]} Jako stavebník se zasloužil o lusthaus v ostrovské zahradě projektovaný Abrahamem Leutnerem a o barokní přestavbu zákupského zámku, na němž se různou měrou podíleli architekti Leutner, Orsi a Julius Broggio.^{158]} Oproti tomu kapucínský klášter, který se vévoda rozhodl založit v Zákupci, byl projektován řádovým architektem Brunem Budějovickým.^{159]} Právě za Julia Jindřicha pozorujeme postupné vyrovnávání disproporce mezi Ostrovem a Zákupy, což se projevilo i dlouhými pobyty na severu Čech. Podle dobového výtahu z účtů strávil vévoda v Zákupci skoro čtyři roky v kuse mezi lety 1684 a 1688.^{160]} V Lužických horách založil novou ves, která po něm nesla jméno Juliusthal (dnes Juliovka),^{161]} s vrchnostenskou sklářskou hutí, kde se nejspíše vyrábělo i proslulé rubínové sklo podle receptu skláře a alchymisty Johanna Kunckela. Alchymistická laboratoř ostatně byla i ve zmíněném lusthauzu uprostřed ostrovské zahrady, kde vévoda spolu se svým lékárníkem Johannem Casparem Wendlem připravoval jakýsi zlatý prach.^{162]}

153] Kühnl datuje začátek návštěvy o den později. J. KÜHNEL, *Geschichte*, s. 119.

154] O celé cestě Jana Jiřího II. podrobně informuje Emil FINCK, *Reise des Kurfürsten Johann Georg II. von Sachsen über Annaberg nach Schlackenwert (1671)*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte von Annaberg und Umgebung II, 1890, s. 17–41. Autor, zdá se, poctivě čerpá z tehdejšího královského saského Hauptstaatsarchiv a uvádí i několik dopisů mezi kurfiřtem a jeho úředníky in extenso.

155] J. KÜHNEL, *Geschichte*, s. 120.

156] Během své vlády tu pobýval alespoň šestkrát (1667, 1669, 1672, 1675–1676, 1681 a 1682). Plánoval sem jet i na podzim 1689, ale nečekaně zemřel. P. KOBBE, *Geschichte*, Teil 3, s. 75–93.

157] H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 57. Trochu přehnaně působí Zemanovo konstatování, že „pobýval skoro výhradně v Ostrově, Zákupci a Praze“. L. ZEMAN, *Dějiny*, s. 84. Jistě se také pravidelně vyskytoval ve Vídni, není však jasné, jak zde bydlel. Jeho otec například pobýval ve dvorském kvartýru. Jiří KUBEŠ, *Sídelní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624–1734)*, Porta Bohemica 3, 2005, s. 86–119, zde s. 95; a též, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)*, disertační práce na FF JU, České Budějovice 2005, s. 93, pozn. 323.

158] Leutnerovým polírem byl od roku 1685 Kryštof Dientzenhofer. Viktorie WACHSMANOVÁ, *Život a dílo Abrahama Leuthnera*, Památky archeologické – řada historická 42, 1939/1946, s. 14–60. Především k výstavbě v Zákupci viz Petr MACEK – Pavel ZAHRADNÍK, *Zámecký areál v Zákupci*, Průzkumy památek 3, č. 2, 1996, s. 3–34. Dokončení zákupských úprav proběhlo až za jeho dcery Anny Marie Františky.

159] P. MACEK – P. ZAHRADNÍK, *Zámecký areál*, s. 12.

160] Z dostupných pramenů není jasné, proč došlo ke změně vévodova životního stylu. Jednou z možných příčin jsou zdravotní potíže, neboť vévoda trpěl viditelnou nadváhou. První delší pobyt se uskutečnil již od podzimu 1669 do září 1671 s celým hofštátem. NA Praha, ATS – Zákupy, karton 30, Dodávky na vévodský dvůr. Dvůr Julia Františka čítal asi 200 osob. Z prověřeného vzorku 80 dvořanů jich přibližně polovina pocházela z lauenburských panství v Čechách. Zbytek jsou osoby ze západních Čech, z Lauenburska, případně lidé z velkých měst (Praha, Brno, Řezno) a cizinci z Uher, Litvy a Nizozemí. SOA Plzeň – Klášter u Nepomuku, Vrchní úřad Ostrov, sign. I D2, Služební poměry, hofštát.

161] Nemohlo to být dříve než roku 1674. NA Praha, ATS – Zákupy, karton 3, Výtahy z urbářů. Mat' a založení hutě bez odkazu na zdroj uvádí k roku 1687. P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 17.

162] Údajně se mohlo jednat o chlorid zlatitý, chlorid zlatý či kyselinu chlorozlatitou. H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 63–65.

Negativní situace na sasko-lauenburských panstvích vznikla snad jen roku 1680, když se proti vévodovi vzbouřili někteří sedláci, kteří požadovali zmírnění robotních povinností. Jako první si v březnu písemně stěžovali panské kanceláři poddaní z panství Brložec (dnes část obce Štědrá v okrese Karlovy Vary). O něco později se přidali i sedláci z nedaleké Údrče a vsi Otovic.^{163]} Rebelie vypukla i na severočeských panstvích Svádov (u Ústí nad Labem) a Ploskovic. Nejhorší průběh ale byl na panství Horní Police (nedaleko České Lípy), kde poddaní žádali stejné robotní zatížení jako v době, kdy panství spravovala Anna Magdaléna. Situace eskalovala při zásahu oddílů generála Kryštofa Viléma Haranta z Polžic a Bezdržic.^{164]} V dalších letech se již podobné nespokojenosti neprojevovaly. Příčiny bouře je zřejmě nutné hledat v širším kontextu, nikoliv výlučně uvnitř panství.

Přestože Julius František byl od roku 1681 vdovcem bez mužského potomka, dlouho svůj rodinný stav neměnil. V literatuře se spekuluje o neoficiálním vztahu s jistou hraběnkou von Werschowitz.^{165]} Až v roce 1689 se vévoda chtěl vydat do Lauenburska, aby se poradil s tamními stavy o případném sňatku. Před odjezdem však náhle 29. září zemřel, poté co napsal závěť, kterou chystal při příležitosti vycestování ze země.^{166]} Tím vymřela poslední legitimní větev Askánců. České statky zdědily dcery Anna Marie Františka a Sibylla Augusta. Lauenbursko, kde nebylo možné nástupnictví v ženské linii, se povedlo získat Jiřímu Vilémovi Brunšvicko-Lüneburskému, který ho vlastnil do své smrti roku 1705.^{167]}

Závěr

Pozoruhodný vzestup sasko-lauenburských vévodů a jejich činnost v Čechách si jistě zaslouží pozornost současné historiografie. Poměrně bohatý archivní materiál v NA Praha, SOA Plzeň a Litoměřice, GLA Karlsruhe, LA Schleswig a KA Ratzeburg teprve čeká na své vytěžení, přičemž už jen prostá úvaha nad jejich možným využitím by si vyžádala samostatnou studii. Z aktuálních témat může být zajímavá například organizace správy panství, podpora církevních institucí či různé diplomatické mise. Poměrně unikátní je snaha sasko-lauenburských vévodů získat kurfiřtskou hodnost, což se také nabízí badatelskému zájmu. Již roku 1629 vydal kancléř Julia Jindřicha Daniel Mithobius von Mithoff spisek „*Kurtzer Historischer Bericht, Wie die Vorfahren Hochlöblichen ange-denckens, ietziger noch lebender Hertzogen zu Sachsen, Engern vnd Westphalen, vmb die Sachsische Churgerechtigkeit gekommen...*“, ve kterém ukazuje posloupnost Askánců a zdůvodňuje chybnost přenesení kurfiřtského hlasu na Wettiny.^{168]} Julius František začal roku 1667 svévolně používat zkřížené kurfiřtské meče v posledním poli svého erbu na poštovním voze jezdícím mezi mezi Ostrovem a Lauenburskem. To se pochopitelně nelíbilo saskému kurfiřtovi Janu Jiřímu II., který tento vůz dočasně zabavil, když projížděl

163] Jaroslav ČECHURA, *Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti*, Praha 2001, s. 197, 209 a 216.

164] Tamtéž, s. 97.

165] Není jasné, zda se jedná o příslušnici rodu Vršovců (do hraběcího stavu povýšeného 1666), nebo Vřesovců z Vřesovic. Viz P. MAŤA, *Wandlungen*, s. 27, pozn. 63.

166] H.-G. KAACK, *Sachsen-Lauenburg*, s. 84.

167] Tamtéž, s. 87.

168] Dostupné na http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11063373_00001.html (1. 11. 2017).

Saskem. Od císaře dostal sasko-lauenburský vévoda nejprve v červenci pokutu a zákaz tento erb používat, ale po určité snaze se dočkal 3. září 1671 úspěchu a směl si meče ve znaku ponechat.^{169]}

Poslední potomci rodu se zasloužili o jeho dobrou pověst a výborné postavení. Vždyť to, co začalo jako pokus o založení vedlejší, katolické linie rodu, skončilo nebývalým rozmnožením majetku. Aktivita vévodů právem budí pozornost historiků, která však zatím nebyla vyčerpávající. Tento rod má jistě potenciál upřesnit naši představu o aristokracii v Čechách usazené, ale svými aktivitami rozprostřené přinejmenším po střední Evropě.

Dukes of Saxe-Lauenburg as an example of 17th century aristocracy in Bohemia

Summary

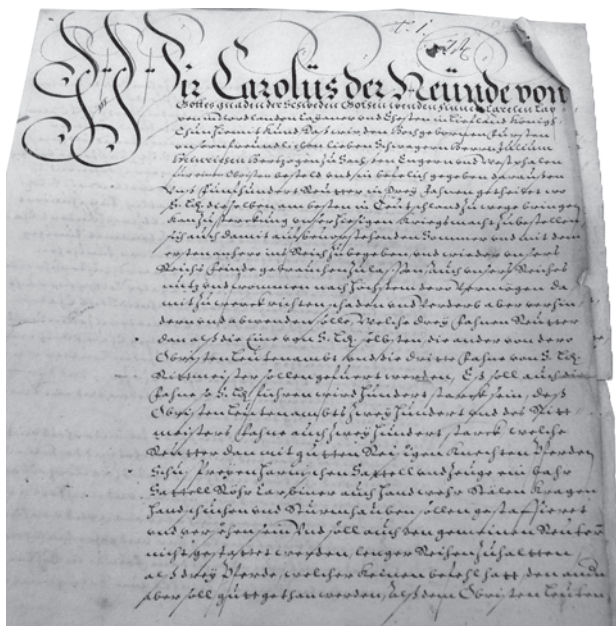
During the Thirty Years' War many new or foreign aristocrats and noblemen appeared in Bohemia pursuing a career on the Emperor's side. Julius Henry of Saxe-Lauenburg (1586–1665) and his brothers were among those who searched for employment in armies. Using the connection to other brothers each of them became an important person on different sides of the conflict. Sometimes they also changed sides. Julius Henry became the Emperor's colonel and as a compensation for his military services he soon obtained a large dominion in West Bohemia where he succeeded in buying a little manor which he incorporated into the part of his dominion around the town of Ostrov. In early 1630's he ranked among the richest aristocrats in the land as he married his third wife Anna Magdalene of Lobkovic.

When the supreme commander Wallenstein was charged with high treason and killed in 1634, Julius Henry was imprisoned as one of his followers. But after a court-martial trial he was released without his property being confiscated and without any other sentence. After that he left the military service and started to build his famous garden in Ostrov. Occasionally he appeared in the electors of Saxony's court as the Emperor's emissary. At the age of 70 he took over the government in the Duchy of Lauenburg, because none of his elder brothers had a son who could come into the office.

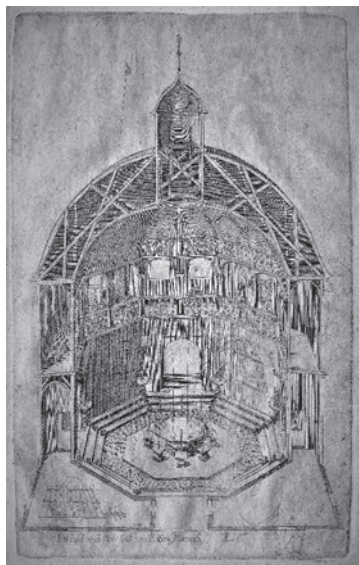
After Julius Henry's death in 1665 his two sons inherited the government – Francis Erdmann (1629–1666) in Lauenburg and Julius Francis (1641–1689) in the Bohemian dominion. But the younger one soon started to rule all of that as the elder brother died in 1666. Julius Francis became a famous general in battles against the Ottomans, notably by St. Gotthard (1664) and by Vienna (1683). He yielded a lot of resources to his representation including a baroque rebuilding of his castle in Zákupy and collecting curiosities, weapons and paintings. He also improved his coat-of-arms by addition of the electors' swords before he died leaving his property to his daughters Anna Maria Francisca and Sibylla Augusta.

The family of Saxe-Lauenburg belonged among the highest aristocracy in the Habsburg monarchy. They intermediated cultural contacts between the Holy Roman Empire, Bohemia and Ottoman Hungary as well.

^{169]} P. KOBBE, *Geschichte*, Theil 3, s. 84. Prameny k této záležitosti jsou bohaté materiály v LA Schleswig, Abt. 210, Nr. 181–187. Jde především o genealogie, právní rozbor, opisy starších listin a úřední agendu ve věci sporu.

Obr. 1: Plukovnícký patent pro Julia Jindřicha Sasko-Lauenburského od švédského krále Karla IX. 22. února 1611. NA Praha, ATS – společně, kart. 709.

Obr. 2 a 3: Rytiny staveb, soch a fontán Zachariase Lescheho ze 40. let 17. století. Universitätsbibliothek Salzburg, G 431 I.

Obr. 4: Ostrovský letohrádek od Abrahama Leutnera z let 1674–1683.
Foto Michal Vokurka, 2014.

Obr. 5: Mapa vévodství Lauenburg od Johanna Homanna, Norimberk 1729. Kreisarchiv Ratzeburg, Karten & Pläne 1414.

Obr. 6: Rezidence sasko-lauenburských vévodů v Ratzeburgu. Dnes Kreismuseum Herzogtum Lauenburg. Foto Michal Vokurka, 2017.